

Apáczai Encyclopaediája és az erdélyi közgazdasági gondolkodás kezdetei

KOVÁCS GYÖRGY¹

Az Apáczai Csere János Encyclopaediája megjelenésének 350. évfordulója alkalmából írt tanulmány Apáczai eszmeáramlatát mint az erdélyi közgazdaságtudományok indulásának első jeleit vizsgálja.

1. Az Apáczai fellépése előtti erdélyi államelméleti és nemzetgazdasági gondolkodás

A korabeli magyar nemzetgazdasági „irodalom” legfontosabb jellemzőjeként gyakorlatorientáltságot emelhetjük ki, e korban az elmélet és az alkalmazott gazdaságpolitika nem vált ketté, így a kor gazdasági gondolatai leginkább törvényekben, törvénytervezetekben, városok és falvak jegyzőkönyveiben, a gazdálkodásról szóló szak- és népszerűsítő irodalomban érhetőek tetten.² Kautz Gyula is felhívja a figyelmet arra, hogy a XVI–XVII. században vannak ugyan érintkezési pontjai a hazai nézetkörnek az európai irányzatokkal, de eszméink s ezeken alapuló intézményeink következetesen összefüggő s gyakorlati alkalmazásba vett egészzé mégsem alakulnak, így például a merkantilista tendenciák sem emelkedtek olyan kizárólagos irányzattá, mint pl. Colbert vagy Cromwell hazájában.³ Az állami gazdaságpolitika megítélése szempontjából fontos dokumentumként értékelhetőek a fejedelmi propozíciók és az országgyűlési határozatok, melyek különösen az adókvetés vonatkozásában bírnak jelentőséggel, de az országgyűlési határozatok között szerepelnek egyéb gazdasági ügyek is, pl. birtokügyek, árszabályozás, kereskedelem, bányászat, pénzverés, mértékegységek stb., de sokkal ritkábban jelenik meg az adó számbavétele és elszámolása.⁴ Trócsányi Zsolt felhívja a figyelmet arra, hogy az országgyűlés tárgyköreiben a gazdasági ügyek túl nagy súlyt sosem képviseltek, a fejedelmi adminisztráció mindig is meghatározóbb szerepet játszott e tárgyakban, az országgyűlés számvevői szerepe pedig szinte teljesen elhanyagolható volt.⁵ A kor gazdasági „irodalmának” másik fő megnyilvánulási formáját a gazdálkodáshoz kapcsolódó praktikus ismereteket tartalmazó kalendáriumok képviselik, melyek a földműveléshez, lóbetegségek kezeléséhez, a számvetéshez nyújtanak segítséget, de a XVI. század végén megjelenik

– a később jelentős fejlődést befutó – méhészeti szakirodalom is. Sok botanikai és agrárvonatkozásával a gazdálkodáshoz kapcsolódó ismereteket nyújtott a kálvinista prédikátor, Melius Juhász Péter Herbariuma is, mely 1578-ban látott napvilágot Kolozsváron.⁶ Gazdasági vonatkozásai vannak Decsi Csimor János, a XVI. század magyar tudományossága kiemelkedő szereplője munkásságának is, aki bölcséleti munkájában az arisztotelészi osztályozásnak megfelelően a gyakorlati etikában tulajdonképpen erkölcsant, országtant és oeconomia-tant különböztet meg. *Commentarii de rebus Ungaricis c.* munkájában (1592–1598) a politikát 87, a gazdaságtant 15 tételben fejt ki, s arra utal alapvetően, hogyan kell szervezni, igazgani, fenntartani a házat, családot, milyen kötelezettségei vannak a családfőnek, családtagoknak, szolgaszemélyzetnek, tehát munkássága mikrogazdasági szemléletű, de érinti a magánháztartásnak az országos háztartással kapcsolatos viszonyát is.⁷

Németalföld ösztönző hatásának is köszönhetően a XVII. század 30-as és 40-es éveiben már egy szellemileg igen jól felkészült értelmiségi réteg vállalt szerepet a nemzeti nyelvű irodalom és tudományosság megeremtésében, mely értelmiségi csoport olyan nevekkel fémjelvezhető, mint Geleji Katona István, Szenczi Molnár Albert, Apáczai Csere János, Medgyesi Pál stb. Természetesen e korban a nemzetgazdaságtan még önálló diszciplínaként nem jelenvén meg, néhány pillantást kell vetnünk a korabeli államelméleti irodalomra, melynek jelentős gazdasági, elsősorban államháztartási vonatkozásai is vannak. A nemzeti nyelvű tudományosság kibontakozása időszakában alkotott Laskai János, akinek munkásságában kiemelkedő szerepet töltött be Justus Lipsius *Az állhatatosságról illetve Politica c.* műveinek magyar nyelvre fordítása.⁸ Laskai János 1629-ben iratkozott be a leydeni egyetem teológiai fakultására, s itt ismerkedett meg Justus Lipsius munkásságával, aki 1579–91 között volt ezen egyetem tanára, és kinek személye jelentős szerepet töltött be az egyetem híressé válásában. Már valószínűleg Laskai egyetemi évei alatt megfogalmazódott Lipsius két műve lefordításának gondolata, mely fordítás végül 1641-ben látott napvilágot Debrecenben illetve Bárfán.⁹ Lipsius *Politica c.* műve 1589-ben íródott – tehát

¹ Egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Pénzügytani Tanszék

² Bekker 2002. 42.

³ Kautz 1868. 50–51.

⁴ Somai 2001. 12.

⁵ Trócsányi 1976. 142–153, 174–175.

⁶ Somai 2001. 14.

⁷ Kautz 1868. 60.

⁸ Laskai 1970. 14–15

⁹ Laskai 1970. 19.

még Lipsius 1591-es újrakatalizálása előtt –, 10 év alatt 15 kiadást ért meg, 1641-ig 24 kiadása ismeretes, melyből Orániai Móric, egykori leydeni tanítványa tanult a legtöbbet, de Gusztáv Adolfrá és IV. Henrikre is nagy hatást gyakorolt műve.¹⁰ Lefordították francia (1590), lengyel (1595), német (1599), spanyol (1604) és olasz (1604) nyelvre is.¹¹ A XVII. sz. magyar államelméleti gondolkodására legnagyobb hatást gyakorló műként értékelhetjük a *Politicat*, avagy Justus Lipsiusnak A' polgári társaságnak tudományáról írt hat könyvei címen megjelent fordítást, mely Apáczai működésének idején már magyar nyelven is elterjedt, minden valamire való szellemi ember könyvtárában megtalálható volt, ezért érdemes néhány gondolatával megismerkednünk.

Lipsius egy mérsékelt központosítás programjával lép fel, a kormányzás célja nem a személyi hatalom, mely zsarnoksággá válhat, hanem az alattvalók java, biztonsága és üdve, s egyik fő elve, hogy a fejedelem is függjön a törvényektől. A hivatalnokokról szóló IV. könyv, mely abszolutista bürokrácia kiépítését javasolja, nem volt teljesen hatástalan Erdélyben, hiszen a királyi Magyarország viszonyaival szemben nem volt olyan erős rendiség, nagy földbirtokok, ami akadályozhatta volna a fejedelmi abszolutista bürokrácia kiépítését, legfeljebb az Erdélyi Fejedelemség hamarosan bekövetkező bukása miatt nem volt mód kiépítésére.¹² A fejedelemség vezetői mindig nagy hangsúlyt fektettek a gazdasági alapra, a pénz előteremtésére, s már Fráter György helytartó és kincstárnok is törekedett a kincstartóság szakszerű hivatallá alakítására, de lassan haladt a professzionális hivatallá válás útján, nem volt elég szilárd és szervezett hivatali apparátusa.¹³ Az államháztartásra, adózás-

ra vonatkozó gondolatok a IV. könyv 11. részében jelennek meg. Inti az uralkodót méltányos, igazságos adórendszer érvényesítésére, minthogy véleménye szerint a fősvénységnél utálatosabb vétek nincs, főképpen a fejedelmek esetében.¹⁴ Fontos szempont, hogy az adó ne legyen felettébb-való, hanem mértékletes, igazodjék a közösség, a társadalom javainak bő illetve szűk voltához, ezen szabály be nem tartása esetén méltán támadhatnak fel az alattvalók a fejedelem ellen,¹⁵ az uralkodó csak sáfára a reábizott javaknak, melyek nem övéi, hanem a közösségé, ezért az uralkodónak mértékletesen kell élnie, tartózkodnia kell a tékozlástól.¹⁶

Lipsius az alattvalók, a polgárok vonatkozásában is a mértékletesség követelményével lép fel, takarékos, puritán életforma követésére szólít fel. Az erkölcstelenségek között óv a munkátlan-ságtól, hiszen a munkálkodás az, mely leginkább el tud vonni az erkölcstelen cselekedetekre hajlástól.¹⁷ A gazdagság keletkezése vonatkozásában viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy az nem annyira a sok kereset, mint inkább a szűk költés eredménye.¹⁸ Elismeri a pénzgazdálkodás létét, a szabad polgári tulajdon talaján áll,¹⁹ de elítéli a gonosz uzsorát és a rút kereskedéseket.²⁰

Laskai Lipsius-fordításával s a korábban említett, gazdasági vonatkozásokat is tartalmazó művekkel szemben a magyar nemzetgazdasági irodalom első, önálló közgazdasági munkaként értékelhető alkotása Báthori Istvánnak az erdélyi Hármastanácshoz 1583 szeptember 7-én írott levele.²¹ A lengyel királyi trónt betöltő s az Erdélyi Fejedelemséget kormányzó tanács útján irányító Báthori arra hívja fel a Hármastanács figyelmét, hogy amennyiben Erdélyben csak nagy értékű érméket (aranyforint, ezüsttallér) vernek, aprópénzt pedig nem, akkor az lesz

¹⁰ Wittman 1957. 61.

¹¹ Laskai 1970. 43.

¹² Laskai 1970. 43.

¹³ Somai 2001. 12.

¹⁴ Tekintettel a kálvinizmusnak mind Hollandia, mind az Erdélyi Fejedelemség területén érvényesülő jelentős hatására, érdemes megemlítenünk, hogy ezen gondolat rokon Kálvinnak a fejedelmi költségek vonatkozásában önmegtartóztatásra intő szavaival: „... az adók és vámok jogosult jövedelmei a fejedelmeknek, és bár elsősorban a hivatalukkal járó költségek fedezésére kell azokat fordítaniuk, éppenúgy felhasználhatják az udvartartásuk fényének az emelésére is, amely valahogy velejár annak az uralomnak a méltóságával, amelyet gyakorolnak... Úgy azonban, hogy a fejedelmeknek nem szabad meglepedezniük arról, hogy az ő kincstárjuk nem annyira magánpénztárjuk, mint inkább az egész népek közpénztára, amelyet nyilvánvaló jogtalanság nélkül nem lehet elpazarolni és tékozlani.” Kálvin 1991. 295.

¹⁵ Laskai 1970. 281–282. Megemlíthető, hogy itt is párhuzamok fedezhetőek fel Kálvin ellenállási jogra vonatkozó nézeteivel: „Mert ahol most is vannak a fejedelmi önkény ellensúlyozására a népből alakított felsőbbiségek... amilyen hatalmat a mai viszonyok mellett egyes országokban talán a három rend gyakorol, amikor országgyűléseket tartanak, azt, hogy az ilyenek a királyok féltelen szabadságával szemben tisztüknék megfelelően fellépjenek, nemcsak nem ellenzem, sőt ha gyáván szemet hunynának az önkényesen garázdálkodó és a nyomorult népet sanyargató királyokkal szemben, egyenesen megvádolnám, őket, hogy az ilyen elnézésben van valami bűnös hitszegés, mert hiszen álnok módon elárulják a népek szabadságát, amelynek őreiül állítottak lsten rendelkezéséből.” Kálvin 1991. 303. Kálvin egyébként az állami életben nem kíván egy ember kezébe hatalmat adni, mint ahogy ezen elvet az egyházi életben érvényre is juttatta, amikor az egyházi testületek számára biztosította a hatalmat a presbiteriális rendszer intézményesítésével: „... hogy a kormányzásnak melyik formája a leghelyesebb... nem is lehet ezt olyan egyszerűen eldönteni... A királyság könnyen elfajulhat zsarnoksággá; de csaknem ugyanolyan könnyen a nemesek (aristocrazia) a kevesek uralmává (oligarchia); és még sokkal könnyebben a népuralom lázongássá... Az emberek gyalogságaiból és hibáiból következik, hogy biztosabb és elhordozhatóbb, ha a kormányzást többen gyakorolják, úgy, hogy egyik segítsen a másikat, s hogy egymást taníthassák és inthessék, és ha valamelyik a megengedettnél tovább akarna menni, többen legyenek, akik bírálként és mesterekként megfékezzék annak szenvedélyét...” Kálvin 1991. 291. Kováts J. István A keresztyénység és a társadalmi kérdések c. munkájában értékelvén a kálvinizmus politikai elveit, a demokratizmus és arisztokratizmus sajátos kombinációjáról beszél, melynek értelmében a szellem és jellem arisztokráciájának vezető szerepe valószínűsíthető, de nem a születési előjog, hanem az egyenlő érvényesülés alapján, melynek kulcseleme a széles rétegek előtt megnyíló iskolarendszer, s ennek tükrében is értékelendő Apáczai iskolateremtő, pedagógiai tevékenysége. Kováts 1933. 159–160.

¹⁶ Laskai 1970. 284–285.

¹⁷ Laskai 1970. 288.

¹⁸ Laskai 1970. 285. Tehát itt is fellelhetőek párhuzamok a kálvinista etikával: a munka fontosságának és a fogyasztás elutasításának gondolata.

¹⁹ „A' pénz, lelke és vére az embereknek”, „ki-ki tulajdon jószágocskáját szabadon és félelem-nélkül birhassa.” Laskai 1970. 280., 284.

²⁰ Laskai 1970. 290. A kereskedelem és a kamat megítélésében tehát a Kálvin által megfogalmazott, a kapitalista fejlődés szempontjából fontosnak ítélt gondolatok itt nem jelennek meg.

Kálvin kamattal kapcsolatos álláspontját 1545. november 7-én egy Sachinus nevű embernek írt levele világítja meg legrészletesebben. Sebastyén 1911. 5–12.

²¹ Bekker 2002. 42.

a következménye, hogy az aprópénzeket a napi pénzforgalom lebonyolításához külföldről kell beszerezni, mégpedig a nagy értékű aranyforint illetve ezüsttallér fejében, s ha e folyamat túlzottan felerősödik, akkor a nagy értékű pénzek hiánya fog bekövetkezni. A fejedelem levelében azon javaslattal áll elő, hogy az erdélyi aprópénzverés felfuttatásával növeljék meg az aprópénzek kínálatát, ezzel felerősítvén kiáramlását s ezzel párhuzamosan az aranypénzek és ezüsttallérok beáramlását, a kincstári egyensúly helyreállítása érdekében adják bérbe a vám-szedést (tehát itt is érvényesül azon korábban említett tendencia, mely a professzionális kincstári bürokrácia kialakulásának elhúzódsához vezet), illetve vegyenek fel hiteleket. Nem támogatja az adók emelését, ehelyett a külföldről származó jövedelmek növelését javasolja a kereskedelem fellendítésével.²² A korszak Európájában eluralkodó merkantilista irányzathoz – mely exporttöbblet révén nemesfém-pénz beáramlására törekedett s ennek érdekében fejlesztette a hazai mesterségeket – közel-lónak tekinthető e nagy értékű nemesfém-érmék iránti figyelem, de ekkor, illetve még Bethlen Gábor idejében is csak a fejedelem ún. „ösztönös vagy gyakorlati merkantilizmusáról” beszélhetünk, a merkantilizmus elvi alapjainak lefektetése éppen Apáczai munkásságához köthető.

Bethlen Gábor gyakorlati merkantilizmusa értékeléséhez néhány gondolat erejéig érdemes kitérnünk a korabeli fejedelmi gazdálkodás bemutatására. A politikai konszolidáció keretében egyfajta fejedelmi abszolutizmus, jelentős központosítás megvalósításának lehetünk tanúi Bethlen idejében, s e központosítás gazdasági téren merkantilista elemek megjelenésével járt együtt. Így az állami bevételek növelése érdekében fejlesztette a bányászatot, iparos-és bányász-népességet telepített be, a főbb exportcikk (szarvasmarha, ló, bőr, méz, viasz, higany, vas, réz) külföldi forgalmazására állami monopóliumot vezetett be, melynek eredményeként helyreállította az államháztartás egyensúlyát, illetve aktív külkereskedelmi mérleget biztosított. Egyéb gazdasági lépései is az államháztartási konszolidáció irányába hatottak, így pl. a fiscijszágok visszaszerzése, az 1625-től a pénzügyi rendszer konszolidációja érdekében tett intézkedései, a magyarországgal azonos értékű pénz veretése, de

említést érdemel egy – a nemesség ellenállásán végül elvérzett – javaslata is, mely szerint ún. közpénztárat kívánt felállítani a rendek megadóztatásával.²³ Ugyanakkor a monopóliumok érvényesítése – bármennyire is indokolt lehet az államkincstár növekvő igényeivel, különösképpen a súlyos török adóterherre tekintettel –, a külkereskedelmi forgalomból eredő polgári tőkefelhalmozásra mégis kedvezőtlenül hathatott. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy sok esetben a fejedelem céheknek versenyt támaztó tevékenysége – pl. a morva anabaptisták vagy gdanski kézművesek betelepítése – a hagyományos polgári rétegek megerősödését akadályozta. A fejedelmi birtokokon pl. a kocsigyártás és ágyúöntés területén, a kristályüveggyártásban illetve a papírmalmok vonatkozásában már manufaktúrális kezdeményezésekről beszélhetünk, melyek természetesen a magas szintű ipari kultúra kialakítása szempontjából pozitívan értékelhetőek.²⁴ Az árszabályozás területén is Bethlen fokozott aktivitásával szembesülhetünk, ami sok esetben a céhes polgárok érdekeit sértette, még ha a fogyasztói érdekek védelmében illetve a hadseregellátás szempontjából indokolt is lehetett. A limitációs tevékenység már az 1619-től kibontakozó inflációs időszak előtt is érvényesült, de különösen fokozottá vált 1625–28 között az infláció letörése érdekében, mely árszabályozási tevékenység két főbb pontban lényeges eltérést mutat az adott korban szintén inflációval küzdő királyi Magyarország limitációs gyakorlatához képest: egyrészt míg a királyi Magyarország területén a vármegyék hatáskörébe utalták e feladatot, így a helyi körülmények függvényében kezelvén a problémát, addig Erdélyben központi, fejedelmi rendelkezésekről beszélhetünk, másrészt az Erdélyi Fejedelemségben a szabályozást be nem tartókra sokkal súlyosabb büntetési tételek (akár fejvesztés is) vonatkoztak,²⁵ ami szintén a Bethlen által érvényesített abszolutisztikus törekvésekre utal.

2. A Magyar Encyclopaedia gazdasági vonatkozásai

Mint korábban említettük, a merkantilizmus elveinek a magyar nemzetgazdasági irodalomban történő megjelenése Apáczai Csere János munkásságával vette kezdetét, melyben nagy szerepet játszhattak németalföldi tanulmányai.²⁶ Tanulmányai

²² „Mi nem mondjuk, hogy kegyelmetek a szegénységet adónak augeálásával (növelésével – KGy.) nyomorítsa, hanem egyéb külső jövedelmek, ha miben augeáltathatnának, főképpen az othen való áros népek kereskedéséből... valamint s valahogy a szükséghez kell szabni a jövedelmet... Arra sem tanácsolhatjuk pedig kegyelmeteket hogy az mi atánykfa kevés aranyától teljességgel meg ürítse a Tárházat. Nem ország az akinek tárházában semmi nincs. Efféle fogyatkozásból sokféle periculum (veszély – KGy.) szokott történni. Nekünk most e tetszenék hogy kegyelmetek ha mi huszad avagy harmincad a városokban vagyon Brassóban, Szebenben, affélet őt vagy hat esztendeig localljon el (adjon bérbe – KGy.) kegyelmetek ugyan ott való polgárnak. Vannak olyan pénzes emberek, kik meg nem vonzzák magukat közönséges segítségtől, látván maguk hasznát is belőle. Uzsorára is inkább vegyen kegyelmetek, vagy ha jószágot vet zálogban is, hogy nem mint a kevés pénztől megfossa a Tárházat... Írja kegyelmetek az öreg pénznek kegyelmetek között való szükségét, de higgye meg kegyelmetek, hogy mindenütt úgy vagyon az, valahol hon vert aprópénzzel nem élnek. Mert ez idegen aprópénz helyett szükség kijönni az öreg pénznek. Nem vélljük, hogy senkin innét kegyelmetekhez aranyat vigyen, hanem olyat, a melyet ott nem vernek. Ide pedig onnét aranyat és tallért hoznak. Immár a mennyire elbóvesült kegyelmetek felé a garas, ugyan nem menekedhetik afféle pénztől meg kegyelmetek, Jó volna azért hogy ne csak más adna affélet kegyelmeteknek, hanem kegyelmetek másnak, kezdetne hozzá kegyelmetek is a garas veréséhez.” Bekker 2002. 53–54.

²³ Somai 2001. 14–15.

²⁴ Imreh 1992. 58–64.

²⁵ Buza 1991. 96.

²⁶ Bekker 2002. 43.

során több egyetemet is látogatott, először a franekeri egyetemre iratkozott be 1648. július 22-én, de innen igen rövid idő után távozván, már szeptember 5-én a leydeni egyetem anyakönyvében találhatjuk nevét. A franekeri egyetemen tanított 1622–32 között az angliai üldözések elől elmenekült Amesius, az angol puritanizmus vezéralakja, akinek munkássága a genius loci ihlető hatására a rövid itt tartózkodás ellenére is hatást gyakorolt Apáczaira.²⁷ A tanulmányunk korábbi részében már említett leydeni egyetem nagy hatással volt Apáczaira, itt ismerkedhetett meg a protestáns gondolkodás árnyalataival, majd 1650-ben az utrechti egyetemre távozván, ott közel három évet töltött, közben viszont a harderwijcki egyetemre is beiratkozott.²⁸ A korabeli Európa egyik legfejlettebb országában megismerkedhetett az angol forradalomban is jelentős szerepet játszó puritanizmussal, Descartes nézeteivel, de azt is láthatta, hogy a gazdasági fejlettség egyik fontos tényezője az ifjúság hasznos, praktikus ismeretekkel történő felvértezése az oktatásban, mégpedig anyanyelvükön. Ezt követendő példaként tekintve, minél szélesebb körű, jelentős részben gyakorlatias tudásanyag összegyűjtésére s magyar nyelven az ott honi ifjúság rendelkezésére bocsátására törekedett, mely munkálkodásának eredménye –az először 1653/55-ben Utrechtben megjelenő– Magyar Encyclopaedia.²⁹

A magyar nemzetgazdasági irodalomban már Kautz Gyula felfigyelt Apáczai munkásságának közgazdasági elemeire, felhívta a figyelmet arra, hogy a főműve VIII., IX. és X. szakasza a mesterségek, gazdaság, etika, jog s a polgári társaságok vonatkozásában megfontolásra méltó gondolatokat tartalmaz, kiemelve néhány fő megállapítását. Így különösen érdekesnek ítéli munkájában az adásvevés és bérbeadás módozatainak bemutatását, a munkának mint minden siker és előmenetel nélkülözhetetlen feltételének méltatását, a jobbágyviszonyok vonatkozásában pedig azon elvet, hogy a földesúr a zsellérnek munkájának megfelelően, a jószág jövedelméhez illően biztosítson jövedelmet. Kautz fontosnak véli Apáczai azon gondolatát, hogy az oeconomia a köztanítás tárgyának tekintendő, hiszen ez még Kautz korában is gyermekcipőben járt. A merkantilista gondolkodás egy igen érdekes elemére is felhívja a figyelmet, miszerint a főuraknak az országtól távolléte azért is káros, mert általa a nemes ércpénz az országból kiáramlik.³⁰ E gondolat a későbbi századokban is előfordul a nemzetgazdasági irodalomban, így pl. a reformkorban Széchenyi István

és Dessewffy József munkásságában is megjelenik az arisztokrácia külföldi költségeinek a nemzetgazdaságra nézve káros voltának hangsúlyozása. A továbbiakban a Magyar Encyclopaedia két fejezetével kívánunk kiemelten foglalkozni, így „A csinálmányokról” szóló VIII. résszel és „Az embernek magaviseeléséről” értekező X. résszel.³¹

2.1. „A csinálmányokról” szóló VIII. rész gazdasági vonatkozásai

Az első fejezetnek a „mesterséggel készített” dolgokkal kapcsolatos bevezető ismeretei után a második fejezetben a legfontosabb „csinálmány”, a város építésével, földrajzi elhelyezkedésével kapcsolatos tudnivalók jelennek meg. E fejezetben alapvetően katonai szempontok érvényesülnek, hiszen a várépítés technikai kérdései uralják gondolatmenetét, bár többnyire nem várról, hanem várasról beszél munkájában.³² Véleményem szerint egyfajta gazdasági megközelítés megjelenik e fejezetben is, mikor a hegyen épült város víz- és élelmiszerellátásának nehézségeiről, annak költséges voltáról ír, illetve mikor a tavas helyeken épült vár kerítés- és bástyaépítésének szükségtelenségéből eredő többlethaszonról értekezik.³³

A harmadik fejezetnek a világ főbb városait bemutató felsorolása után a negyedik fejezetben rátér a főbb akadémiák (egyetemek) leírására. Erdély vonatkozásában a gyulafehérvári akadémiát említi illetve a felállítandó kolozsvárit („ha lábra állhatna” kitétellel), Magyarország vonatkozásában a váradit, sárospatakit és debrecenit. A felsorolást követően viszont panaszkitörésének lehetünk tanúi, mikor megfogalmazza azon helyzet tarthatatlanságát, hogy e hazai intézmények nem érik el a külföldi akadémiák színvonalát, az ország nem áldoz kellően gazdasági helyzetéhez mérten az akadémiákra. E fejezetben megjelenik merkantilizmusának ismét egy sajátos eleme, amikor arra hívja fel a figyelmet, hogy a magyar ifjak külföldi akadémiákon történő tanulása miatt három év alatt legalább 15 000 tallér áramlik ki az országból, viszont abban az esetben, ha a mi akadémiáinkra jönnének külföldi hallgatók, ez a nemesérc pénz jelentős beáramlását eredményezhetné az országba. Tehát felhívja a figyelmet a külkereskedelmi mérleg e „szolgáltatás”-tétéle passzív egyenlegről aktívra tétele lehetőségére, ami különösen indokolt, ha tudjuk, hogy pl. az évi török adóteher kb. 15 000 aranyforintra, tehát 30 000 tallérra volt tehető, melyhez a fenti tételt

²⁷ Bán 1958. 95.

²⁸ Kremmer 1911. 17–18.

²⁹ Bekker 2002. 121.

³⁰ Kautz 1868. 60–61.

³¹ Apáczai 1977. 327–358, 378–423.

³² Bán 1958. 277.

³³ Apáczai 1977. 329.

viszonyítva, annak igen jelentős nagyságrendjére figyelhetünk fel.³⁴ Említésre méltó e tárgykörhöz kapcsolódóan Apáczai egy később, 1658 őszén megfogalmazott tervezete, melyben egy nyugat-európai szintű, több fakultást magában foglaló akadémia felállítását javasolja Barcsai Ákos fejedelemnek, amiben igen részletes leírást ad az akadémia tervezett költségeiről – melyek alatta maradnak a külföldre kiáramló hallgatók által külföldön fizetett összegeknek –, illetve arra is utal, hogy külföldről, pl. Skóciából lehetne professzorokat behívni, hasonló módon az iparosok betelepítéséhez, akik szintén hozzájárultak az ország, a gazdasági élet felvirágoztatásához.³⁵ (Mint erről már a Bethlen Gábor által folytatott ösztönös merkantilizmus vonatkozásában megemlékeztünk.)

Az 5–13. fejezetben agrárgazdasági ismereteket találhatunk, Apáczai kifejezésével élve a „paraszi munka” irányába tesz kitérőt, a kibontakozó agrárirodalomnak, a korábban említett kalendáriumok mellett, e fejezetek jelentik alapját. Foglalkozik a felszíni formákkal, a termőföld minőségével, azzal, hogy ennek tükrében milyen növényfélések termesztethetők. Külön-külön fejezetet szentel a szőlős-, gyümölcs- és veteményeskerteknek, foglalkozik az öntözés és trágyázás kérdéseivel is. Az állattenyésztés vonatkozásában foglalkozik a kisebb és nagyobb háziállatokkal, a marhatartással és a pásztorkodással, a házi szárnyasokkal. A tizenharmadik fejezetben a vadkertekkel és halászattal kapcsolatos ismeretek jelennek meg, illetve a méhészeti alapismeretek.³⁶ Ez utóbbi különösen fontos két szempontból is: egyrészt Erdélyben a következő évtizedekben, sőt évszázadokban különös jelentőségre tesz szert a mezőgazdasági irodalmon belül a méhészeti irodalom, másrészt a mézből származó jelentős külkereskedelmi bevétel fontos szerepet játszott az aktív külkereskedelmi mérleg biztosítása szempontjából, s tudjuk, hogy mind Bethlen Gábor, mind utódai a méz külkereskedelme vonatkozásában érvényesítették az állami monopóliumot, tehát nemcsak a külkereskedelmi aktívum, hanem az államháztartási egyensúly szempontjából is fontos volt e tétel.

A tizennegyedik és tizenötödik fejezetben a megelőző mező-

gazdasági ismeretek kiegészítéseként „Házi, paraszi és örökké való kalendárium” illetve „Jövendölések, időjóslás” kerül bemutatásra, melyben az emberiség őskorába visszanyúló agrármítoszok lappanganak,³⁷ melyek a magyar paraszi köztudatnak is részét képezték, így Apáczai sehol nem beszél olyan közmondás-szerű, népies magyarsággal, mint e szakaszokban.³⁸

Egy gondolat erejéig érdemes foglalkoznunk Bán Imre értékelésével. Apáczairól írott munkájában élesen támadja Laurentzy Vilmos megállapítását, aki Apáczai Csere Jánost a fiziokratizmus korai képviselőjének, a legelső magyar agrárírónak nevezte.³⁹ Annyiban igazat adhatunk Bán Imrének, hogy Quesnay és Turgot előtt jó egy századdal fiziokratizmusról beszélni valóban túlzó, s abban is igaza van, hogy Apáczai gazdaságtana Alsted munkásságára épít, de talán megkockáztathatjuk azon megállapítást, hogy Apáczai magyar nyelvű agrárgazdasági irodalmi kezdeményezése a következő századok magyar agrárgazdasági irodalmára ösztönzőleg hatott, így a későbbi fiziokrata irányzat képviselőire is, pl. a szintén protestáns teológiai végzettséggel bíró Tessedik Sámuelre. (Esetleg Bethlen Gábor „öztönös merkantilizmusa” analógiájára beszélhetünk Apáczai Csere János „öztönös fiziokratizmusáról”.)

2.2. „Az embernek magaviseléséről” szóló X. rész

Mint ismeretes, a Magyar Encyclopaedia mintájául Alsted Encyclopaediája szolgált, melyet a híres professzor egyetemi tankönyvnek szánt, a kor színvonalán álló szaktudományi áttekintést nyújtva, melynek első kiadása 1630-ban jelent meg Herbornban, mely évben érkezett meg egyébként a gyulafehérvári akadémia is.⁴⁰ Apáczai Encyclopaediája tizedik részének beosztása is Alsted szerkezetét követi: az 1–15. fejezet foglalkozik az etikával, a 16–19. fejezet az oeconomiával, a 20–28. fejezet a politicával és a 29–32. fejezet a scholasticával.⁴¹ Etikai rendszerében tartalmi értelemben viszont Amesius hatása ismerhető fel, miszerint a gazdaságtan, az etika, a politika, a jogtudomány minden egyetemes érvényű igazsága a teológiának is része, a mindennapi életet szabályozó etikai elvek a teológiából vehetőek.⁴²

³⁴ „Noha mind az erdélyi, s mind a magyarországi oskolák inkább, mint akadémiai, a mű nemzetünknek nagy gondviseletlenségének miatta, az ő örökké való nagy gyalázatjára; holott más keresztyén országokban, még hol pápista fejedelmek, királyok uralkodnak is, vagyon a reformátusoknak egynehány rendbéli akadémiaiok, műnekünk vallásunkon való fejedelmünk, bő országunk vagyon, s hol az akadémia? Melybe ha volna, a bőségre nézve sok idegen országokból a tanulók elgyülnének, csak nyittanók fel immár egyszer álmas szemünket s állatnánk tudós embereket a scholákba, mert találnánk, ha az irigység meg nem enne bennünket. Így osztán nem mi hordanók a gyönyörűséges gréci tallérokat idegen országokba ki, hanem más hozna bé műnekünk, s a mű népünk gazdagodnék belőle. Gondold meg, magyar nemzetnek javát kívánó ember, ilyen pénzzel szűkös országból semmi-é három esztendő alatt tizenötezer tallérnak kimenni, amelyekben osztán soha a mű népünk talám csak egyet sem lát? Ennyi kél pedig ott az ott lakó magyar deákokra legalább el három esztendő alatt. Ó, Úr Isten, szánj meg már bennünket is!” Apáczai 1977. 336–337.

³⁵ Apáczai 1975. 178–194.

³⁶ Apáczai 1977. 337–351.

³⁷ Somai 2001. 19.

³⁸ Bán 1958. 299.

³⁹ Bán 1958. 285–286.

⁴⁰ Bán 1958. 163–166.

⁴¹ Bán 1958. 312–313.

⁴² Bán 1958. 317.

Az etikát tárgyaló első tizenöt fejezetből tárgyunk szempontjából a hatodik fejezet bír kiemelt jelentőséggel, mely a cserélő igazságról értekezik, így a tulajdonjogról, a vagyonnal való élés szabályairól, az ellene elkövetett vétségekről. A cserélés három formáját különbözteti meg: az adás-vételt, a bérbeadást és a zálogosítást. Az adás-vétel vonatkozásában elismeri a kereskedelem gazdasági jelentőségét, de a tisztességes csere során azt követeli meg, hogy a vevő fizesse meg az eladó munkáját és költségeit is, valamint az eladó vonatkozásában is követelmény, hogy a jószág ára a fenti értékekhez igazodjék. Igen részletesen tárgyalja a bérbeadás esetét, melynek során méltányos haszon realizálását tartja elfogadhatónak, valamint fontosnak tekinti a bérleti idő lejáratának betartását mindkét fél részéről. A bérbeadásból származtatja a jobbágyág intézményét is, fontosnak tekintve itt is, hogy a zsellérnek átengedett haszon legyen összhangban az általa végzett munka mértékével és a jószág jövedelmével, de a jobbágytól is elvárható, hogy hűséggel művelje a jószágot s a megfelelő hasznot beszállítsa, végül e szakaszban a hazai jobbágyviszonyok nyomorúságos voltáról is említést tesz.⁴³ A nyereség másik forrását jelentő munkásfogadás vonatkozásában a munkás részéről szorgalmas, jó lélekkel végzett munkát, a munkaadó részéről időben és szerződésben vállalt mértékben történő fizetést vár el. A kölcsönadás vonatkozásában Apáczai nem ismeri el a kamat létjogosultságát,⁴⁴ tehát a kálvini megközelítés a kamat kérdésében még nem jelenik meg Apáczai munkásságában. Ez azért különösen érdekes, mert Kálvin kb. egy évszázaddal korábban megfogalmazott nézetei már elterjedtek Hollandiában, majd onnan átkerültek Angliába is, így az Apáczaira nagy hatást gyakorló Amesius is magáévá tette Kálvin kamatelméletét. Apáczai kamatellenes felfogása Fennerus 1632-ben megjelent *Sacra theologia c.* művére vezethető vissza, mely még a régi arisztotelészi-skolasztikus alapokon nyugszik: pénz nem szül fiaikat. Fennerusnál a kamat csupán a hála, amint erre az előbbi Apáczai-idézetben is találunk utalást.⁴⁵ (Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy míg a korábban működő Lipsius esetében a kamatot elutasító álláspont mentségére felhozható, hogy akkor még nem terjedt el ezen kálvini felfogás Németalföldön, Fennerus műve megjelenése idején viszont már igen.) A fejezet utolsó gondolatai között két erény hangsúlyozása jelenik meg, mely a puritán etika fontos elemét képezi: a

takarékosság, tehát a csak szükséges és tisztességes dolgokra történő költés, illetve a hasznosság, vagyunk hasznos dolgokra költése, beleértve az adakozás cselekedeteit is.⁴⁶

A X. rész 16–19. része az oecomiára, azaz a házi társaság gondviselésére tér ki. A 16. fejezet a házasság fogalmával, illetve a rokoni kapcsolatok leírásával foglalkozik, majd a 17. fejezetben a férj és a feleség kötelességeiről ír részletesebben, végül a két utolsó fejezetben a puritán családi, házi közösségi élet képe bontakozik ki. Az atyát a ház korlátlan urának mutatja be, aki a házi böjt, a tanítás és a fenyték eszközeivel is fegyelmezhet, ugyanakkor köteles gondoskodni a háznép ételéről, italáról, nyugodalmáról, ruházatáról. A szolgák hűsége abban is megnyilvánul, hogy teljes tehetségükkel az uruk hasznát keressék, de a gazdának is igaznak kell lennie a szolgálathoz, azok szorgalmát, hűségét jutalmaznia kell.⁴⁷

A 20–28. fejezet foglalkozik a politica kérdéskörével, a házi társaságról áttérve a szent gyülekezet (ecclesia) (20–24. fejezet), illetve a polgári társaság (állam) (25–28. fejezet) tárgyalására. A 25. fejezetben a polgári társaság vezetőinek alkalmasságára, kötelességeire vonatkozó gondolatok jelennek meg, mindezek tükrében az ótestamentumi teokrácia gondolata megnyilvánulásáról beszélhetünk, mely szerint a polgári társaság feje Isten, s nem a király, az igazgatók vonatkozásában nem egyeduralkodóról, hanem a polgári társaság gondviselőiről van szó.⁴⁸

A 26. fejezet tartalmazza a polgári társaság megszervezésének szempontjait s a békeidők törvényeit. A fejezetben először a helyes istentisztelet biztosításának, az igaz tudomány terjesztésének gondolata kap helyet, majd ezt követően a világi kérdésekben történő állami szerepvállalás tárgyalására kerül sor, mely szerint hasznos törvényeket kell alkotni, jó iskolákat kell felállítani (Apáczai munkássága során rendszeresen visszatérő gondolatként), mesterembereket kell tartani és azok által másokat taníttatni, hogy az ipari tevékenység bővüljön az országban,⁴⁹ tehát itt határozottan megjelenik Apáczai merkantilista szemlélete. Az államháztartás vonatkozásában kifejtett gondolatai szerint az államkincsre és a költségekre is gondot kell viselni.⁵⁰ Az államkincs megfelelő nagyságára való ügyelés rokon Báthori István korábban kifejtett gondolataival, a költségekkel kapcsolatos állásfoglalása, s azon gondolata is, miszerint a közönséges (rendszeres) adóknak minél keveseb-

⁴³ „A zsellérséggel való gonoszul élésből származott ez a máj napi nyomorúságos jobbágyág, mely az Egyiptom-béli szolgálatot bizony feljülhaladja hazánkban sok helyeken.” Apáczai 1977. 388.

⁴⁴ „A kölcsönadásban a kölcsönadónak tisztí az, hogy a hagyott üdöt elvárja, és a marháival, ha meg nem sértődött, megelégedjék; a kölcsönvevőnek pedig az, hogy idejekorán megadja, s mégpenig hálaadással.” Apáczai 1977. 389.

⁴⁵ Bán 1958. 322–323.

⁴⁶ Apáczai 1977. 389.

⁴⁷ Apáczai 1977. 400–404.

⁴⁸ Bán 1958. 332–333.

⁴⁹ Apáczai 1977. 412.

⁵⁰ Apáczai 1977. 412.

beknek kell lenniük⁵¹, Kálvin és Lipsius korábban ismertett nézeteivel cseng össze. A 27. fejezetben a háborús időszak törvényeiről értekezik, s ennek végén egy államháztartáshoz kapcsolódó rövid gondolat is megjelenik, miszerint a polgárok az Istentől kapott javaikból a haza szükségleteire örömet adnak fejenkénti adót, sőt vámot, harmincadot is,⁵² tehát nemcsak az adóztatóktól vár el mértékletességet a rendszeres adózásban, hanem az adózóktól is elvárja az állam által – különösen nehéz, háborús időkben – támasztott követelmények méltányolását.

A 28. fejezetben a polgári társaság kormányzásának módjáról,⁵³ az uralom jellegéről értekezik Apáczai, ennek keretében megfogalmazza a fejedelemmel és tisztviselőivel szembeni elvárásokat, mely szerint a fejedelemnek mértékletesen kell élnie – mely mértékletes életvitel követelményére már Kálvin és Lipsius esetében találtunk utalásokat – a tisztviselők pedig kötelesek a nép nyomorgatásától tartózkodni.⁵⁴ A fejedelemmel szembeni követelmények között itt is megjelenik Apáczai örök témája, az országban lévő iskolákról való gondviselés,⁵⁵ majd a X. rész utolsó négy (29–32.) fejezetében is a scholastica (iskolatan) kérdését tárgyalja, az utolsó fejezet végén ismét említést téve a magyar diákok külföldi tanulása miatti jelentős pénzkiáramlásra (bár itt a korábbi tizenötezer tallér helyet már tizennyolcezerről ír).⁵⁶

3. Apáczai hatása az utódok nemzetgazdasági gondolkodására

Apáczai halálát követően a magyar nyelvű nemzetgazdasági irodalom még sokáig nem produkál jelentős eredményeket, így Apáczai utókorra gyakorolt szellemi hatásának megítélése a nemzetgazdaságtan vonatkozásában szinte lehetetlennek tűnő vállalkozás. Közvetett hatásként esetleg beszélhetünk a mezőgazdasági irodalom erdélyi eredményeiről, melyhez a Magyar Encyclopaedia VIII. része agrárgazdasági fejezetei ösztönzőleg hathattak,⁵⁷ illetve a későbbi erdélyi közgondolkodásban

a merkantilizmus jegyeit magukon viselő javaslatokhoz is gondolatébresztőként szolgálhattak Apáczai merkantilista fejtegetései. Közvetlen hatásról pedig két tanítvány esetében beszélhetünk, nevezetesen Martonfalvi Tóth György és Bethlen Miklós vonatkozásában.

A mezőgazdasági irodalmat illetően érdemes említést tennünk Tessedik Sámuel evangélikus lelkész és pedagógus (1742–1820) munkásságáról is, akinek a mezőgazdaság fejlesztése, a paraszt-ság életszínvonalának emelése érdekében kifejtett tevékenysége, mely a közgazdaságtan területére is kiterjedt, elméleti vonatkozásban is jelentősnek mondható. A parasztember Magyarországon mitsoda és mi lehetne c., 1784-ben megjelent munkájában kifejti, hogy a paraszti gazdálkodás és így az élet alacsony színvonalának fontos oka a gazdálkodásra vonatkozó ismeretek hiánya, illetve az, hogy a paraszt nem művelheti földjét sajátjaként, s termékével nem rendelkezhet szabadon, eladása akadályokba ütközik. Ennek érdekében az iskoláztatás, a gazdasági viszonyok, a faluszerkezet vonatkozásában is reformokat javasolt, sőt már 1780-ban alapított egy mintaiskolát Szarvason – Gyakorlati gazdasági szorgalmatossági iskola –, melyben gyakorlati munkával kötötte össze a belterjes módszerek elsajátítását s a modern gazdálkodásra képes személyiségek kinevelését.⁵⁸ Ezen tevékenysége határozottan emlékeztethet bennünket Apáczai gyakorlati ismeretek elsajátítását is lehetővé tevő pedagógiai, iskolateremtő munkásságára.

A Debrecenben professzorként működő Martonfalvi Tóth György, a legnagyobb magyar puritán teológus,⁵⁹ aki gyulafehérvári tanulmányai során ismerte Apáczait s szinte tanítványának érezhette magát (az ugyanis kétséges, hogy valóban tanítványa is lett volna a teológiai tudományokat hallgató Martonfalvi Tóth Apáczainak, de műveit már akadémiai éveit alatt is olvashatta), munkásságában Apáczainak a magyar jobbjáviszonyok nyomorúságos voltát felrovo gondolatára támaszkodva támadja a jobbjáviság intézményét.⁶⁰ Érdekes összehasonlításként szolgálhat, hogy Martonfalvi már részletesebben foglalkozott a kamat kérdésével Exegesisének máso-

⁵¹ Apáczai 1977. 412.

⁵² Apáczai 1977. 417.

⁵³ A kormányzás módját illetően két eset különböztethető meg, amikor több, illetve amikor egy igazgatója van az államnak. A több igazgató általi irányítás is kétféle lehet, vagy a köznépből (demokrácia), vagy a főrendből (arisztokrácia) kerülve ki az igazgatók személye. Az előbbi esetben veszélyként jelentkezhet, hogy a polgári társaság állapota rendtelenséggé (anarchia) fajulhat, az utóbbi esetben pedig előfordulhat, hogy a pártokra szakadó urak egy része eltávolodik Istentől és az igazságtól, mely esetben fegyveres úton is fel lehet velük szemben lépni. A kormányzás másik fő formáját jelentő fejedelmi igazgatás esetében pedig a tyrannussá válás problémájával néz szembe Apáczai – miként Kálvin is Instituciójában, de Kálvintól eltérően nem foglal állást abban a kérdésben, hogy az egy vagy több személy általi igazgatás a szerencsésebb – s kifejti gondolatait a zsarnokkal szembeni fellépés lehetőségeiről, mely ellenállási jog Kálvinnál is megjelenik, de az ő esetében nem jut el a zsarnokölés lehetőségéig, ellenben az Apáczai által követett Fennerusnál igen. Apáczai 1977. 417–418.

⁵⁴ Apáczai 1977. 418.

⁵⁵ Apáczai 1977. 418.60 Bán 1958. 320–321.

⁵⁶ Apáczai 1977. 423.

⁵⁷ Így kiemelendő a méhészeti irodalom, mely szakágazat vonatkozásában két könyvet illik megemlíteni, mindkettő háromszor is kiadásra kerülve s nagy népszerűségnek örvendő: Szigeti Gyula Méhész könyvecskéje c. műve (Nagyenyed 1763, Kolozsvár, 1768 és 1785) illetve Pálfi Lőrinc Erdélyi méhecske c. könyve (Kolozsvár, 1762, 1767 és 1785). Ez érthető, hiszen Erdélyben nagy tradíciókkal rendelkezett a méhészet, Apáczai is foglalkozik Encyclopaediájában VIII. része 13. fejezetében e kérdéssel. Somai 2001. 23.

⁵⁸ Bekker 2002. 137–138.

⁵⁹ A kálvini ortodoxia központjának számító Debrecenbe a puritán eszmék csak 1660-tól törnek be, amikor Várad török támadását követően Martonfalvi Tóth György, a várad református kollégium tanára Debrecenbe menekült, majd 1664-től a debreceni kollégium rektor-professzora lett. Ellenben ő már a puritán mozgalomnak csak a második nemzedékéhez tartozott, s az utolsó magyar puritánusnak tekinthető, akinek már nem voltak utódai, így ezen irányzat az ország eme vidékein nem virágozott fel. Ágoston 1997. 136.

⁶⁰ Bán 1958. 320–321.

dik kötetében, három nemét különböztetve meg annak: a megszorult embernek kölcsönadott tárgy, akár pénzösszeg utáni kamat, a kereskedelmi vállalkozásra kölcsönadott, kockázatosított pénztőke után kért kamat és a késedelmi kamat. Ezek közül a másodikat tekinti elfogadhatónak, a másik kettőt tiltja, lopásnak tekinti.⁶¹ Tehát Martonfalvi már előrelép a kálvini kamatelmélet irányába, minthogy elfogadja a kockázatosított pénztőke utáni kamatot, de a Kálvin által elfogadott késedelmi kamat létjogosultságát ő sem ismeri el. (Pedig éppen a késedelmi kamat az, melyet bizonyos feltételek mellett, kései munkásságában már Luther is elismert.)⁶²

Apáczai egyik jeles tanítványa volt Bethlen Miklós erdélyi kancellár, akinek 1658–59-ig Kolozsváron volt szerencséje hallgatni a neves professzort,⁶³ s önéletírásában igen meleg szavakkal emlékezik egykori mesterére.⁶⁴ A korábban aktív külkereskedelmi mértékkel rendelkező Erdély gazdasága 1660 után igen lehanyatlott, ennek orvoslására Bethlen 1703-ban terjesztette elő kereskedelmi tervezetét az erdélyi országgyűlésnek, az erdélyi külkereskedelem újjászervezését javasolva. Tervezete első változata már 1670-ben elkészült, majd 1689-ben új alakot nyert. Előterjesztésében kifejti, hogy egy ország meggazdagodásához az alábbiak szükségeltetnek: más országok termékeinek általbocsátása kereskedés által (tranzitkereskedelem), idegen országok nyers termékeinek megvásárlása, majd feldolgozásukat követően nagy nyereséggel történő visszaadása, az országban bőven termő cikkek nagy mértékű kivitele, csak jó pénznek a forgalomban tartása, s sok pénznek az országból történő kivitelének megakadályozása, emberek munkátlanságának elkerülése. Az erdélyi állapotokra térvén, az arany, ezüst, vas, ón, réz bő termelésére és kivitelének lehetőségére, a gazdag sóbányákra, a színvonalas marha- és lótenyésztésre hívja fel a figyelmet, a Tisza, Maros, Szamos és Olt vízi utakként történő hasznosítását javasolja, a városok ipari központokká fejlesztését is elképzelhetőnek tartja, ha megfelelő képzésben részesülnének az iparosok. Erdély kedvező föld-

rajzi fekvésére fordítva a figyelmet, az Atlanticumtól a Közel-Keletig terjedő tranzitkereskedelemben kívánja bekapcsolni az országot, mely jelentős jövedelmet hozna hazájának. A kivitelezést egy – a belgiumi Kelet-Indiai Társaság mintájára felállított – kereskedő kompániára bízna, melynek tudta és akarat nélkül semmilyen behozatal, kivitel és tranzitforgalom nem bonyolódhatna le, melynek feltétele a harmincad bérletének megszerzése. A társaság forgatókéjét a tagok befizetései biztosítanák, s a társaság csak nagykereskedelmet végezhetne, biztosítván továbbra is a kiskereskedők jövedelemszerzését, viszont ők csak a kompániától szerezhetnék be áruikat. Bethlen nagyszabású, egykori mesteréhez méltó tervezete elbukott, egyrészt az erdélyi országgyűlés elutasító álláspontja, másrészt a kirobbanó kuruc szabadságharc miatt.⁶⁵ Említésre méltó, hogy a romlott közállapotoknak, a morális és gazdasági hanyatlásnak okát Bethlen, Apáczai gondolatát követve, a hiányos, elégtelen, korszerűtlen oktatásban látja, véleménye szerint az iskolák, akadémiák állapota illetve hiánya az elmaradottságnak fokmérője, de oka is egyben.⁶⁶

Az elbukott tervezetet további, megvalósításra nem kerülő javaslatok követték az erdélyi rendek kezdeményezésével az elkövetkező néhány évtizedben, így 1725-ben, 1744-ben, 1751-ben illetve 1761-ben.⁶⁷ Tehát az Apáczai halálát követő kb. egy évszázadban jelentős eredményekről nem beszélhetünk az erdélyi gazdasági élet és irodalom vonatkozásában, de Apáczainak a gyakorlati ismeretekkel is felvértezett oktatás jelentőségére a figyelmet felhívó munkássága még hosszú ideig az erdélyi közgondolkodás részét képezte, amelynek jeleként említhető az alábbi két momentum: az 1790-től Nagyszébenben megjelenő Erdélyi Magyar Hírvivő az ifjúság neveléséről szóló cikkében mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és kincstári iskolák felállítását javasolja, az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság első kiadványában pedig A Szarvasi Igyekezetnek rövid által nézése címen Tessedik mintaiskolája eredményeit mutatták be és népszerűsítették.⁶⁸

61 Bán 1958. 322–323.

62 Bodai 1998. 82–83.

63 Herepei 1966. 593–603.

64 Bethlen 1955. 160–162.

65 Lukinich 1914. 464–476.

66 Jankovics 1981. 77–78.

67 Somai 2001. 21–22., Köpeczi 1988. 1012, 1024.

68 Somai 2001. 30, 33.

FORRÁSMUNKÁK:

Apáczai Csere János: Magyar Logikácska és egyéb írások (Az előszót írta, a szövegeket válogatta és jegyzetekkel ellátta: Szigeti József). Budapest, 1975, Kriterion.

Apáczai Csere János: Magyar Encyclopaedia (Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a magyarázó jegyzeteket írta: Szigeti József). Budapest, Kriterion, 1977.

Ágoston István: A magyarországi puritanizmus gyökerei. Budapest, 1997, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója.

Bán Imre: Apáczai Csere János. Budapest, 1958, MTA Irodalomtörténeti Intézete.

- Bekker Zsuzsa (szerk.): Gazdaságelméleti olvasmányok 2. Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdeteitől a II. világháborúig). Budapest, 2002, AULA.
- Bethlen Miklós: Bethlen Miklós önéletírása (Előszót írta: Tolnai Gábor, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: V. Windisch Éva). Budapest, 1955, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Bodai Zsuzsa: A pénz filozófiája 1. kötet. Az ókori, a középkori és a kora újkori pénzelméletek. Budapest, 1998, AULA.
- Buza János: Az első európai infláció és magyarországi hatása (1618–1628). Társadalom és gazdaság. 1991. 88–103.
- Herepei János: Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez II. köt. Budapest–Szeged, 1966, JATE I. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék-MTA Irodalomtörténeti Intézet.
- Imreh István: A fejedelmi gazdálkodás Bethlen Gábor idejében. Kolozsvár, 1992, Erdélyi Múzeum Egyesület.
- Jankovics József: Apáczai hatása Bethlen Miklós pedagógiai törekvéseire. Irodalomtörténeti dolgozatok, 1981. 75–81.
- Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra. Budapest, 1991, a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya.
- Kautz Gyula: A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon. Pest, 1868, Heckenast.
- Kovács J. István: A keresztyénség és a társadalmi kérdések. Budapest, 1933, a Magyar Református Egyház kiadása.
- Köpeczi Béla (szerk.): Erdély története II. köt. 1606-tól 1830-ig. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó.
- Kremmer Dezső: Apáczai Csere János élete és munkássága. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedése, 1911.
- Laskai János: Laskai János válogatott művei. Budapest, 1970, Akadémiai Kiadó.
- Lukinich Imre: Egy erdélyi kereskedelmi társaság terve 1703-ból. Századok, 1914. 464–476.
- Sebestyén Jenő: Kálvin és a kapitalizmus. Marosvásárhely, 1911, Kalvineum Mű- és Könyvnyomda Rt.
- Somai József (szerk.): Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX–XX. század). Kolozsvár, 2001, Romániai Magyar Közgazdász Társaság.
- Trócsányi Zsolt: Az Erdélyi Fejedelemség korának országgyűlései (Adalékok az erdélyi rendiség történetéhez). Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó.
- Wittman Tibor: A magyarországi államelméleti tudományosság XVII. sz. eleji alap-vetésének németalföldi forrásaihoz (J. Lipsius). Budapest, 1957, MTA Irodalomtörténeti Intézet.

A gazdasági szakírás esélyei, szerepe, helye, fontossága az EU felzárkózás idejében*

LIPOVE CZ IVÁN

Lipovecz Iván, a HVG főszerkesztője szerint a gazdasági médiában a lehető legrövidebben, legegyszerűbben kell tevékenykedni, elszakadva a magyar újságírás irodalmi gyökereitől.

Kedves Kollégák, Barátaim!

Először is hadd köszönjem meg a meghívást, hogy ma délelőtt itt Kolozsváron a romániai magyar újságírók és közgazdászok előtt beszélhetek erről a témáról. Igazából ahol én most vagyok, az számomra terra incognita. Egyrészt azért, mert még soha nem jártam itt, másrészt azért, mert fogalmam sincs róla, hogy a témában a tisztelt társaság mennyire van otthon, mennyiben alapozhatok bizonyos ismeretekre, és harmadsorban azért is annak gondolom, mert egy olyan dolgról van szó, amely önmagában, legalábbis az újságírás felől közelítve, nem is olyan könnyen elválasztható az újságírás egészétől, ennek a szakmának a teljességétől.

Ha már a megnyitóban Kossuthról volt szó, nem szeretném, ha bárki indíttatva érezné magát, és abból a kossuthi

imperatívusból, hogy „Uraim, midőn e szószerkekre lépek, hogy felhívjam önöket, mentsék meg a hazát!” azt a következtetést vonná le, hogy az újságíróknak az a feladatuk, hogy napról napra meg kell váltaniuk a világot, meg kell mentenünk a hazát, akár szűkebb, akár tágabb értelemben. Nem, nekünk pontosan az a dolgunk, hogy a lehető legrövidebben, legegyszerűbben, és ilyen értelemben sajnos a magyar újságírás hagyományaitól eltérően tevékenykedjünk, hiszen a magyar újságírás elsősorban irodalmi ihletésű – ugye a legnagyobb magyar újságíró Ady Endre és Kosztolányi Dezső – tehát nagyon nehéz ettől a magyar újságírás hagyományától elszakadni. Valójában a gazdasági újságírás teljesen más megközelítést kíván meg.

Elhoztam önöknek az általam főszerkesztett lap, a HVG, régebbi nevén: Heti Világgazdaság legutóbbi négy számának egy-egy példányát. Részben azért is, mert ismereteim szerint nem igazán jut el az újság a romániai közönséghez, részben azért is, hogy érzékeltessem, dokumentáljam, mennyire más a mai úgynevezett tényújságírás a hagyományos irodalmi ihletésű magyar nyelvű újságíráshoz képest, illetve mint amilyen formában ez a sajátos kettősség továbbfejlődött.

A sikerpropaganda abszolút premisszája volt a magyar-

* az előadás elhangzott a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete és a Romániai Magyar Közgazdász Társaság közös, Gazdaság a médiában című konferenciáján, 2004. április 24-én, Kolozsváron.

országi újságírásnak legalább harminc vagy negyven éven keresztül, ugyanakkor nagyon érdekes, ha valaki föllapozza a magyar újságokat ebből a korból és megvizsgálja, hogyan próbálták ezeket az irodalmi újságírási hagyományokat ebbe a feladatrendszerbe valahogy beépíteni. Amit mi teszünk, tettünk az elmúlt néhány évben, az tulajdonképpen ennek pont az ellentettje. Ahhoz, hogy elmenjünk a sikerpropaganda, illetve vívmányriport típusú újságírástól a ténybeli újságírás felé, ehhez többek között szakítani kellett olyan tradíciókkal, amelyek a magyar újságírásnak régebbi adottságai, viszont bizonyos értelemben egy rossz cél érdekében lettek fölhasználva egy adott időszakon keresztül.

Hogy ne rébuszokban beszéljek, azt szeretném elmondani, hogy Magyarországon ma két olyan hetilap és két napilap létezik, amelyre azt mondják, hogy ezek gazdasági jellegűek. A két hetilap a HVG, illetve a Figyelő, a két napilap az úgynevezett zöld újság, más néven a Világgazdaság, illetve annak a kisgyermek, a Napi Gazdaság.

Nagyon érdekes ennek a négy lapnak az élete. Ezek közül a legrégebbi a Figyelő. Mint úgynevezett gazdaságpolitikai hetilapot 1957-ben hozták létre azzal az abszolút nem titkolt szándékkal, hogy miután 56-tal és 56 reformkezdeményezéseivel történt, ami történt, egy konkrét területen, a közgazdasági gondolkodás területén ne fojtsák el csírájában, ami már '56 előtt, egészen pontosan 1955-ben Kornai János emlékezetes Szabad Népbeli cikkével elindult: a sajtóban engedjék a magyar közgazdasági reformgondolkodást továbbvinni. Hallatlan nagy tisztelet illeti ezért Garam Józsefet, aki néhány hete hunyt el, és aki ennek a Figyelőnek kezdettől fogva húsz éven keresztül a főszerkesztője volt, aki az újság alaphangját adta meg, nevezetesen, hogy egy közgazdászok és újságírók számára egyformán nyitott fórum ahhoz, hogy kifejezetten reform-közgazdasági gondolatok nyilvánosságot kapjanak, vitára kerüljenek, és bizonyos körben terjedjenek. Nem volt nagy példányszámú lap a Figyelő, nem is volt különösebben szép lap, eléggé egyszerű nyomdatermék volt, de hihetetlenül fontos szerepet játszott mind az újságírásban, mind a közgazdaság-tudományban. A Figyelőnek nem lettek volna követői és egy bizonyos idő múlva versenytársai, ha nem történik Magyarországon az, ami történt, és ilyen értelemben a magyarországi helyzetet az ittenivel nem lehet összehasonlítani.

A hatvanas évek második felétől beindult egy reformfolyamat, amit új gazdasági mechanizmusnak neveztek. Ez egész egyszerűen felszabadította azt a fajta gondolkodást, amely nyilvánosság után kiáltott. Nem a pártértekezletek-

nek, a zártkörű konferenciáknak, a számozott broszúráknak a tematikáját gazdagította, hanem kifejezetten azokat a fórumokat, amelyek nyilvánosságot kaptak, a sajtó különböző szeleteit, és nemcsak az írott sajtóét, hanem az elektronikusét is, hiszen ez élénkítette meg először a rádióban, azután a televízióban azoknak a műsoroknak a keletkezését és fejlődését, amelyek mind erre a reformgondolkodásra épültek. Ez hihetetlen fontos dolog. Én úgy szoktam megfogalmazni, hogy Magyarországon tulajdonképpen a politikai rendszerváltást, ami '88–89–90-ben bekövetkezett, húsz évvel előzte meg a gazdasági rendszerváltás. Az a fajta rendszerváltás, amely a piacgazdaság elemeit ellentmondásosan, mindenféle kötöttségekkel, korlátokkal együtt, de mégiscsak behozta a gazdaságba. Ez értelemszerűen háttérbe szorította a direkt tervutasításos rendszert, értelemszerűen felszabadította az egyéb energiákat. Innen kezdődően válik egy vállalatvezető menedzserré, kap szabad kezét az eszközei feletti rendelkezésben, megszűnnek a vállalatra lebontott tervszámok, innen kezdődik az, hogy az árak centrumában nem valamiféle politikai akarat van, hanem a világszertei ár, és a világszertei árhoz igazítva képződnek az árak a belföldi forgalomban is, és innen kezdődően van az, hogy ha lassan is, de történik valamilyen oldódás a tulajdonviszonyokban. Ez természetesen nem az a forradalmian új helyzet, ami '88-ban történik, amikor elkezd megszűnni a köztulajdon, az állami tulajdon, és a helyére visszatér a magántulajdon, mert az új gazdasági mechanizmus ezt a lépést nem tudta vagy nem akarta megtenni, mert megvoltak ennek a maga politikai korlátai. Ekkortól kezdve viszont már a tulajdonviszonyokban is megkezdődnek lazulások, elsősorban is a mezőgazdaság területén, amelyek már bevezetik ezeket a későbbi dolgokat. Annak, hogy 1988-ban a spontán privatizáció olyan tömegesen indul be Magyarországon, ellentmondást nem tűrően, annak az is része volt, hogy ebben a megelőző 20 év gazdasági működésében bizonyos csírák benne voltak, elsősorban a vezetői önállóság. Abban a pillanatban, ahogy hozzá lehetett érni ehhez a tulajdonhoz, kik fértek hozzá, és milyen kevesen fértek hozzá. Nem véletlen, hogy olyan sokan kárhoztatják, hogy a mai elit sokban hasonlít a korábbi elitre, mert hogy a tagok ugyanazok. Ez a 15 évvel ezelőtti helyzetben abszolút haladó és progresszív dolog volt, pontosan azok az emberek tudtak egy új típusú tulajdon birtokába jutni, akik ezt a tulajdont előzőleg működtették, s éppen ezért nem lett Csáky szalmája az a tulajdon a privatizáció indulásakor, mert azok az emberek vitték tovább, akik már addig is – tulajdonképpen a rendszer adta keretek között –

ilyen szellemben működtek.

Miért beszélek én erről? Azért, mert ez volt az a közeg, gazdasági környezet, gazdaságfilozófiai környezet, amely megteremtette az alapját a magyarországi gazdasági sajtó továbbfejlődésének, és az '57-ben indult Figyelő mellé 68-ban fölzárkózik a Világ gazdaság mint napilap. Ha nemzetközi összehasonlítást végzünk, a rózsaszín papírra nyomott Financial Times mintájára egy zöld színű lapra nyomtatták, de miközben a tematikája látszólag száraz, az újság színes. Tartalmát tekintve is azokhoz az újságokhoz húz, amelyek a gazdasági tematikát emelik ki. Ez az újság 1968-ban jelenik meg, tehát az új gazdasági mechanizmus bevezetésének évében, és azt kell, hogy mondjam önöknek, hogy azok közül az újságírók közül, akik ma a gazdasági újságírás élvonalába tartoznak, és akik ma a gazdasági újságírásban vezető pozíciókat töltenek be, azoknak egy nagyon nagy része ennél a zöld újságnál neveltetett, tanult közgazdászból gazdasági, netán közgazdasági újságíróvá. Tulajdonképpen ennek a zöld újságnak a bázisán alakult ki az a gazdaságnak mondható sajtó, ami ma Magyarországon van. Egyrészt mert önmaga pozíciójának újragondolására, korszerűsítésére készítette a Figyelőt, hiszen a Figyelő gazdasági hetilap mellé belép egy gazdasági napilap, másrészt mert a későbbiekben ez válik az általam főszerkesztett újság, a HVG születésének talajává, ami 11 évvel később történik, 1979-ben. Ez innen kölcsönzi a nevét, a külalakját, hiszen a HVG-t első tíz évében ugyancsak zöld papírra nyomják, illetve a kádereinek jelentős részét is innen vette.

Én nem tartozom közéjük egyszerűen csak azért, mert a szakmai fejlődésemet, életpályám első és meghatározó felét a Magyar Rádió munkatársaként töltöttem el. A rádióban voltam külpolitikai, majd külgazdasági újságíró. A rádió tudósítójaként töltöttem hat évet Németországban. Tulajdonképpen az a németországi hat év volt, ami az összes későbbi működésemet megalapozta, szakmai értelemben éppúgy, mint a sajtóról való felfogásomat. 1988 óta vagyok a HVG főszerkesztője, s mióta a Népszabadság főszerkesztőjét a körülmények lemondásra kényszerítették, azzal dicsekedhetek, hogy pillanatnyilag én vagyok a magyar sajtóban a leghosszabb ideje főszerkesztő. És tulajdonképpen az egyik ludas vagyok abban, hogy ezt a tisztán gazdasági jellegű újságot 15 éve fokozatosan átalakítottuk, s azt is elmondom, hogy miért. Azért, mert a gazdasági sajtónak Magyarországon nemcsak az volt a funkciója, hogy ráépüljön erre a reformszellemre és a mechanizmus-gondolatot tegye közhasznúvá, hanem az is funkciója volt, hogy ide írni lehetett. Amiről nem lehetett direkt módon az emberek ar-

cába vágva írni, azt meg lehetett jelentetni gazdasági köntösbe csomagolva. Itt lehetett feszegetni a kereteket, a demokratikus úton való haladás felületét. Abban a pillanatban, mikor ez intézményesült – 1989 után –, akkor erre többé nem volt szükség. Többé nem kellett semmiről a gazdaság ürügyén beszélni, hanem mindenről direkt módon lehetett beszélni. Amikor már nyugodtan lehetett foglalkozni mindennel, ami társadalom, ami politika, ami emberi viszonyok, ami külpolitika. Ha az ember kritikát akart írni annak idején, akkor úgy tett, hogy elővette a KGST-t, mint példát, és bemutatta, hogy milyen nehézségek vannak a KGST-ben. '89 után erre nem volt szükség. A KGST, úgy, ahogy volt, nagyon gyorsan kimúlt, többé nem volt együttműködés, arról lehetett beszélni, hogy egy ország meg egy nép megél-e a világpiacon vagy nem él meg, és ha megél, akkor mitől él meg, s ha nem él meg, akkor mitől nem él meg.

Végül is az a fajta kényszer, hogy az ember ezt az egyetlen területet, a gazdaságot, ahol szabadabban lehet cselekedni és beszélni, a sajtóban arra használja föl, hogy ennek leple alatt beszéljen mindenről, megszűnt. Elindult egyfajta folyamat olyan értelemben visszafelé, hogy ezek az általam megnevezett lapok elkezdtek a gazdasági tematikát egy kicsit visszaszorítani, vagy legalábbis nem továbbfejleszteni és beengedni mellé politikát, külpolitikát, társadalmi ügyeket, a feszítő szociális problémákat. Ha valaki összehasonlítja a mostani HVG-t a '88–89-es számok valamelyikével, akkor azt látja, hogy mennyire megváltozott a témapaletta, legalábbis külsőleg. Valójában alig változott valami, csak a dolgok a helyükre kerültek. Nem kell már mindenről gazdaság címszó alatt beszélni, a dolgokat a nevükön lehet nevezni. Ez azonban a dolognak csupán egyik oldala. Annak ellenére, hogy mind fölkeszült közgazdászok voltunk, mert a gazdasági újságírók 80 százaléka közgazdasági egyetemet végzett, ráadásul pont ebben a reformidőszakban, a '65–75 közötti 10 évben tulajdonképpen arra az egészre, ami '89–90 után jött, amikor a makrogazdaság helyére belép a mikrogazdaság, a vállalati életnek a szerepe rendkívül megnőtt, amikor megnyílnak a bankok, a biztosítók, a tőzsde, igazából gőzünk nem volt ezek működéséről. Ezt megint meg kellett tanulni. A dolgok születésével együtt kellett tanulni. Igyekeznünk kellett, hogy ne írjunk badarságokat, nehogy valakinek föltűnjön, hogy nem értünk hozzá. Ez olyan, mint amikor annak idején Magyarországon bevezették a kötelező orosznyelvoktatást, hisz akkor azt mesélték, hogy a tanárok mindig egy leckével jártak a diákok előtt. '45–48-ban megszervezték az orosz tanárok

gyorstalpaló tanfolyamát, s akik korábban nyelvet tanítottak, és jó nyelvérzékük volt, azt beírták, hogy legyen orosz tanár, és akkor mindig egy leckével előbbre jártak a diákoknál. Mi is így voltunk a mikrogazdasági újságírással, próbáltunk gyorstalpaló módon picit előbbre menni, feltételezve, hogy az olvasó még nem tart ott. Ez eltartott egy pár évig, amíg bele nem tanultunk. Szerencsére jött az utánpótlás a mi esetünkben, akik hozzánk képest 10–15 évvel később végezték a közgazdasági egyetemet vagy a közgazdasági főiskolákat. Magyarországon elég nagy hagyománya volt már régebben is annak, hogy a közgazdasági egyetem mellett rengeteg gazdasági jellegű főiskola működött, csomó olyan specifikus gazdasági szakirányt adó főiskola, aminek a végzettjei lehet, hogy nem voltak kiváló makrogazdászok, de rendkívül alkalmasak voltak arra, hogy egy adott terület üzemgazdasági kérdéseiben nagyon gyorsan eligazodjanak. Igazi hiány nagyon sokáig a klasszikus értelemben vett pénzügyi újságírókban volt, tehát akiknek részben a tőzsdével kellett tisztában lenniük, részben a pénzügyi folyamatokkal. De hát ez a hiány is pótlódott, és végül mind a heti-, mind a napilapok felnőttek a feladathoz.

Ehhez azonban az kellett, hogy létezzen egy elég széles és szakmailag eléggé folkészült közgazdászképzés az országban, másrészt az is kellett, hogy a fent említett lapokon, két heti- és két napilapon kívül a többi újságban is mutakozzon kellő fogadókészség, kellő fogékonyság arra, hogy ezekkel a témákkal is foglalkozzanak.

Amiről az előbb itt szó volt, hogy mennyire elterjedt a gazdasági szakírás, ha szabad ezt annak nevezni, ma már azt lehet mondani, hogy teljes mértékben, tehát az országos napilapokban és az országos hetilapokban rendszeresen jelen van, ahol hozzáértő szakújságírók tevékenykednek. Kicsit rosszabb a helyzet a regionális lapoknál, ott a dolog már nem egészen így működik.

Az új magyar gazdasági mechanizmus véletlenül egybeesett azzal az időszakkal, amelyet úgy neveztek a világgazdaságban, hogy új aranykor: a hatvanas évek végén az egész világban hihetetlenül élénk volt a gazdasági tevékenység, és hihetetlenül élénk volt az ezzel foglalkozó sajtó. Ezt követően még egyszer volt egy ilyen világgazdasági aranykor, a Clinton-érában, 1992 és 2000 között. Akkor is hihetetlenül élénk gazdasági tevékenység folyt rengeteg liberalizációval, a világkereskedelem bővülésével, új pénzügyi megoldásokkal, ez is termelte a témákat, és nem véletlen, hogy a budapesti közgazdaságtudományi egyetemre ebben az időszakban iratkozik be a legtöbb hallgató. A kilencvenes évek második felében egész egy-

szerűen ez lesz a sikeregyetem Magyarországon, mindenki bróker akar lenni, mindenki bankár akar lenni, mindenki valamilyen sikeres vállalkozást akar, és adott esetben esetleg közgazdasági újságíró akar lenni. Ebből a nagy élénkülésből, ami a fiatalok részéről a közgazdasági tematika iránt mutatkozott, megint lehetett profitálni, és ilyen értelemben az utánpótlás jól termelődött a kilencvenes évek második felében. Tehát egészében véve én azt hiszem, hogy a magyarországi gazdasági és közgazdasági – közgazdaságinak nevezem azt, ahol a képzés egy kicsit elméletibb, tehát ahol a dolgokkal inkább az elemzés és az elmélet szintjén foglalkoznak, gazdaságinak mondanám azt, ami inkább a mikrogazdasággal foglalkozik – típusú újságírással, úgy gondolom, eléggé szervesen fejlődött, '68–69 óta több mint harminc-harmincöt éven keresztül. Elég jól tudta hasznosítani a szakmai képzésnek a háttérét, és elég jól tudott rá reagálni mint sajtó, hogy legyen benne fogadókészség és legyen rá igény, és ha igényt tart rá, akkor valamilyen színvonalas megoldásokra tartson igényt.

Van ám azonban két probléma. Az egyik probléma az, hogy a szabad sajtó korában mennyire szabad a sajtó. És akkor ezen nemcsak azt a felét értem a dolgoknak, hogy adva van-e az emberi jogok európai chartája szellemében az a fajta általános szabadságjog, hogy az emberek arról nyilvánítanak véleményt, amiről akarnak, ott és akkor, amikor akarnak, tehát nemcsak erről van szó, hanem a sajtó működésének a szabadságáról. A sajtóműködés szabadságának immár nem az a fajta korlátja van, mint volt az antivilágban, hogy politikai akadályok, meg adminisztratív akadályok, meg urambocsá, berakják a szerkesztőt a rács mögé, hálistennek itt Kelet-Közép-Európában ilyenfajta akadályok már nincsenek, de a sajtó működésének van kétfajta korlátja. Az egyik korlátja az, hogy kinek a kezében van. A sajtó ugyanis ugyanolyan piaci tényezővé vált, mint bármi más. Szárnyalásának, önállóságának, nagyobb szakmai hitelességének az lett az ára, hogy el kellett fogadnia valakit vagy valakiket gazdájának. Az a fajta rendszer megszűnt, hogy voltak ilyen álltársadalmi szervezetek, például a Hazafias Népfront, de nemcsak az, akiknek a nevében íródtak az újságok. A dolog úgy nézett ki, hogy volt egy hírlapkiadó vállalat, amely gyakorlatilag a párt egyik vállalata volt. Ez biztosította a logisztikát, adott a szerkesztőségeknek szobát, írógépet, fizetést, papírt, amire rányomták az újságot, ha véletlenül volt egy kis nyeresége az újságnak, akkor elszedte, ha nem volt nyeresége, akkor dotálta. A lényeg az volt, hogy mivel ez a pártnak volt a vállalata, úgys csak

Egy kis gazdaságtörténet: A magyarok helyzete Nagy-Romániában

(a Közgazdász Fórum előző számában megjelent írás folytatása)

NAGY ERNŐ

„Akié a föld, azé az ország.”

Amint láttuk, a románok gazdasági helyzete a Magyarországtól elcsatolt területen, a jobbágyság felszabadulásától (1848) az első világháborúig állandóan javuló tendenciát mutat. Az 1847–48-as országgyűléssel kapcsolatban a következőket írja Kossuth: „No, már ha mi akkoron csak a magyar fajú népet szabadítottuk volna fel, a nem magyar fajú népet pedig nem, ha csak a magyart vettük volna be az alkotmány sáncaiba a többieket pedig kívül hagytuk volna, vagy legalább saját fajunk előnyére a jogokban különbséget tettünk volna, akkor igenis szemünkre lehetne vetni, hogy faj-uralomra vágytunk, hogy a nem magyar fajokat elnyomni akartuk.”

Továbbá a 48-as földreformmal kapcsolatban ugyancsak Kossuth ezeket mondja 1858-ban: „Mert hát ama hatalom, amelynek kétszáz ezer orosz szuronyra volt szüksége, hogy felemelkedjék a porból, hová őt Isten igazsága halálíg sértett nemzetem hős karja által sújtotta, ama hatalom összetiport minden jogot, minden törvényt, minden szabadságot, jobb sorsra érdemes szerencsétlen hazámban: de a nép javára intézett törekvéseiknek ezen egy ágazatában még ő sem merhetett hozzányúlani...Erdély földműves népe, faj, nyelv, vallás különbség nélkül ma is szabad birtokos.” Hogy ezzel szemben mi történt 1918 után, azt látni fogjuk akkor, amikor bemutatjuk a magyarok gazdasági helyzetét Nagy-Romániában. Prelúdiumként érdemes idézni Ionel Brăteanunak az 1920. július elsején a román képviselőházban tett kijelentését: „Nem nyughatunk addig, míg a magyar népet gazdaságilag és katonailag teljesen tönkre nem tesszük, mert mindaddig, míg Magyarországon az életképességnek szikrája is van, magunkat biztonságban nem érezhetjük.” Íme egy liberális párti politikus a Balkán félszigetről...

Az 1919-es megszállással és az 1920-ban aláírt békeszerződéssel román uralom alá került egykori magyar területeken a magyar és román lakosság gazdasági helyzete gyökeresen megváltozott. Érdekes tudni, hogy az 1931-es népszámlálás után így nézett ki a románok aránya az újonnan szerzett tartományokban: Dobrudzsa 42,2%, Erdély 57,6%, Besszarábia 56,2%, Bánság 54,4%, Bukovina 44,5% Kőrösvidék,

Máramaros stb. 60,7%.

Amint láttuk, 1867 után a román társadalmi rétegek öröndetes anyagi fejlődése elsősorban a magyar állam gazdasági politikájának liberalizmusából következett. A kiegyezés után, a dualizmus korában a román gazdasági élet mindvégig a szabad gazdasági verseny szellemében fejlődött, míg a román uralom alá került magyarság gazdasági életét azonban már az új uralom első évében döntő módon meghatározta a román gazdaságpolitika beavatkozási irányzata. Ezt paradox módon a Brăteanu által vezetett liberális párt a bukaresti nagytőke támogatásával kormányozta, a román nemzeti eszme kizárólagosságát hirdetve, ellentétben a Gyulafehérvári Határozatokkal, holott a különböző tartományok egyesítésével a nemzeti államból soknemzetiségű állammá változott.¹ A Gyulafehérvári Határozatban az áll: „Teljes nemzeti szabadság az együtt élő népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép számarányában nyer jogot.”²

A román uralom alá került magyarság gazdasági életét azonban már az új uralom első éveiben döntő módon meghatározta a román gazdaságpolitika beavatkozási készsége, mely letért a gazdasági liberalizmus útjáról, és az országban levő gazdasági vállalkozások egyre jobban megsínylették az állami beavatkozást. A szabad verseny elvét félretéve, a gazdasági életet állami intézkedések irányítása alá helyezték. Nagy-Románia megalakulása után a román nemzeti liberális párt rakta le a román állam gazdaságpolitikájának alapjait, ami meghatározta Nagy-Románia gazdasági fejlődésének irányát. A liberális Brăteanu Vintilă vezetésével³ gazdaságpolitikájában arra törekedett, hogy népét a románság számára adott előnyök által felemelje. Tehát Vintilă Brăteanu politikája határozta meg a román uralom alá került magyarság anyagi lehetőségeit.

Nem került végrehajtásra az Erdélyi Kormányzó Tanács elsőszámú földreformtörvénye, mert azt a román gazdaságpolitika bukaresti irányítói nem találták eléggé radikálisnak. Ezért a végrehajtásra kerülő román földreformot a fenti szempontok határozták meg, vagyis a románság további földhöz juttatását és a magyarság elszegényedését célozták meg.

¹ Mint ismeretes, ez napjainkban is vitatott kérdés.

² Ezt kizárólag románok szerkesztették.

³ Viața și opera lui Vintilă I. C. Brăteanu. București, 1936.

Ugyancsak ezt szolgálta a román hitelpolitika, az adózási és végrehajtási rendszer is. Amikor az erdélyi román vezetők Bukarest politikáját bírálták, Brăteanu ekként válaszolt: „Mi olyan politikát folytatunk, melyet önök is kénytelenek lesznek folytatni s mindazok, akik utánunk az állam kormányára jönnek, ha román lelkük van: a közgazdaság és pénzügyek nemzeti alapokra való helyezésének politikáját.” Ez valósággá vált a későbbi kormányok által is a nem román származású állampolgárok hátrányára. A székely és általában a magyar vidékeken az adó nagysága és a behajtás szigorúsága különbözött attól a mértéktől, amely a román vidékeken alkalmazást nyert. Az általaj kincseinek kérdésében, a hitelpolitikában, a földreformot kiegészítő intézkedésekben, a különféle egyházi és közművelődési kérdésekben mindvégig érvényesült V. Brăteanu elképzelése. Halála után egyik méltatója az igazságnak megfelelően állapította meg, hogy: „felfogása és példája, valamint tanítása és kifejtett tevékenysége, megvalósított művei minden téren a román nép szervezésének és fejlődésének egyenes alapját képezik amíg Románia fennáll”⁴.

A román uralom első hónapjaiban már megkezdődött a magyar földbirtokok román tulajdonba való vétele. A földreform alapelveit először az 1918. évi gyulafehérvári román nemzetgyűlésen fogalmazták meg. A nemzetgyűlés határozata szerint: „az összes, különösen a nagy birtokok összeírandók és ennek alapján a parasztnak lehetővé kell tenni legalább olyan nagyságú birtok megszerzését melyet családjával együtt megművelhet.” Ennek a földbirtok-politikának a vezetőelve egyrészt a társadalmi kiegyenlítés előmozdítása, másrészt a termelés fokozása⁵. Ha a román uralom alá került Erdélyben a földbirtokviszonyok nemzetiségi vonatkozásait nézzük, a következő kép tárul fel előttünk: 1916-ban az összes törpe- és kisbirtok együttes területének 24,8%-a magyar kézen, míg a 66,2%-a román kézen volt⁶, eszerint tehát a románság birtokviszonyai a közép- és nagybirtokokban kedvezőtlenebbek, míg a társadalmi szempontból legfontosabb kisbirtokok a románok számára rendkívül kedvezőek voltak. Vagyis a magyar lakosság nem rendelkezett arányosan annyi földbirtokkal, mint a román lakosság. Más szóval: a magyar társadalmat a nagybirtokok aránylag jobban nyomták, mint a románt. Az 1910-es népszámlálás szerint az Erdélyben foglalkoztatott házi cselédek 53,8%-a magyar, míg 40%-a román

volt. Nyilvánvaló, hogy a románság gazdasági és társadalmi helyzete viszonylagosan sokkal kedvezőbb, mint az államvezető magyarságé. Az erdélyi, mezőgazdaságilag megművelhető és legeltetésre felhasználható föld 77%-a a románok kezében volt, a magyarság részesedése pedig 35,9%-ra rúgott birtokformában. Az előzőekben láttuk, miként jött létre ez a helyzet⁷. Ezek után nyilvánvaló, hogy az erdélyi földreform igazságos és nemzetiségi megkülönböztetéstől mentes megvalósítása a magyar parasztságnak csak javára válhatott volna. De a két nép nemzetiségi arányszámához képest a magyarság elszegényedése a románságét messze felülmúlta⁸. Az 1921-es szenátusi tárgyalások idején Hoszu Loghin szenátor többek között kijelentette, hogy „ha azt akarjuk, hogy azoknak a területeknek eredeti román karaktere legyen, ha minden ízben románná akarjuk tenni, akkor tulajdonába kell adnunk a földet.”⁹ A román államvezetésnek kitűnő alkalma volt a román uralom bevezetése után a magyar nincstelen tömegek rokonszenvének és a román államhoz való ragaszkodásának biztosítására. Azonban a földreform előkészítő intézkedései, majd a reform valóságos végrehajtása: a román államvezetés ama régi román közmondást tartotta szem előtt, hogy „akié a föld, azé az ország és a hatalom”. Ennek következtében a földreform minden téren a román elem megerősítését és a magyar rétegek földjének elvételét szolgálta, „Ezért gyanús igyekezettel titkolják a megfelelő adatokat. A román földreformról csak a legnagyobb nehézségekkel lehet tájékozódni.”¹⁰ E földbirtok-politikai eljárás következtében 1802 magyar parasztcsalád kényszerült kivándorolni¹¹. A magyar parasztság további anyagi meggyengítését célozták azok az intézkedések, melyeknek következtében a székelyföldi közbirtokosságot és a Csíki Magánjavak birtokait kisajátították. A román uralom alá került magyar lakosság legnagyobb csoportja, a székelység anyagilag mindig nagyon szegény körülmények között élt. Ezek a közbirtokok leginkább erdőkből állottak. Az erdőket közösen termelték ki, és azokból a legszegényebb rétegnek is jutott valami. Ha összegezzük e székely falvakban lakók veszteségét, megállapíthatjuk, hogy a román földreform címén összesen több mint tízezer székely parasztot fosztottak meg a csekély megélhetési lehetőségétől¹². Miután az összes lépés sikertelennek bizonyult, a magánjavak igazgatósága elhatározta, hogy az utolsó lehető-

⁴ Viața și opera lui Vintilă I. C. Brăteanu. București, 1936.

⁵ Clopoțel Ioan: Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România. Cluj, 1926.

⁶ Suci Petre: Proprietatea agrară în Ardeal, Cluj 1931; Venczel József: Az erdélyi román földbirtokreform, Kolozsvár, 1942.

⁷ Venczel

⁸ Venczel

⁹ Hoszu Loghin szenátor, Monitor Oficial, Buc., 1921.

¹⁰ Dimineata, București 1927. szept. 28.

¹¹ Az észak-erdélyi adatgyűjtés részleteit összefoglalja és feldolgozza Venczel József: Az erdélyi román földbirtokreform. Kolozsvár, 1942.

¹² Pál Gábor: A székelyföldi birtokok és az agrárreform

séghez fog nyúlni: panaszt tesz a Népszövetségnek. 1923-ban a beadvány el is készült, de a csíkszeredai román rendfőnök a kormány utasítására a memorandum kinyomtatott példányát elkobozta, s ezzel annak beadását megakadályozta. Iuliu Maniu miniszterelnök átvette a memorandumat, és azt mondta: „vélt igazságukat meg fogom vizsgálni”, ami aztán elmaradt. Ekkor a Magánjavak Igazgatósága belátta, hogy a csíki székely parasztek ügyében belföldön már nem remélhet kedvező fordulatot, és 1929. július 20-án beadta panaszát a Népszövetségnek. A román kormány a panasz ügyében különféle hátráltató lépéseket tett, kétségbe vonva a Népszövetség illetékességét, majd a tárgyalás elhalasztását kérte, s ezt a Népszövetség 1934. szept. 4-re tárgyalásra tűzte ki. De a Magánjavak sorsa a népszövetségi döntés megkísérelt végrehajtása után sem változott, és a csíki székely parasztek semmit sem kaptak vissza. A román kormány eljárásának igazi célja valóban a székely közbirtokoknak a székelység kezéből való kivétele és román kézre való juttatása volt. A kisebbségi szerződés megsértésének közel 100 000 székely esett áldozatul. Az észak-erdélyi adatgyűjtés szerint a kisajátított közbirtokoknak legfeljebb 33,2%-a esett a magyar többségű vidékekre.¹³ Az egész Romániához csatolt területekre vonatkozóan semmiképpen sem haladhatta meg a 20,3%-ot. Suciú adatai szerint is a Romániához került magyar területeken a törpe- és kisbirtokok együttes területéből a magyarság csak 24,8%-kal, a románság pedig 66,2%-kal rendelkezett. Tehát a földreform során a román uralom alá került magyar parasztságot a kisajátításnál és a földhöz juttatásnál méltánytalan elbánásban részesítették, hisz 31,2%-os részesedést kellett volna kapnia 14,8% helyett, szemben a 78%-os juttatással a románság javára. A magyar parasztság tehát a román földreformmal gazdaságilag nem nyert, hanem sokat veszített. A magyar parasztságnak, illetőleg a számba jöhető magyar nemzetiségű igényjogosultaknak csak alig 27%-a kapott földet, pedig a kisajátított földbirtok-terület bőven fedezhette volna az összes magyar igényjogosultak kielégítését. Ez azonban nem történt meg, pedig a kisajátítás nagyrészt magyar birtokosok terhére történt.¹⁴ Nem beszélve arról, hogy a földreform előtt Suciú adatai szerint is a Romániához került magyar területeken a törpe- és kisbirtokok együttes területéből a magyarság csak 24,8%-kal, a románság pedig 66,2%-kal rendelkezett. Mégis a juttatásnál a román parasztság sokkal nagyobb hányadban részesült, mint a magyarok, vagyis: 78,1%-ban, szemben a

14,8%-kal. Alapul véve a nemzeti arányszámot, a normális arány 31,2 az 58,7-hez lett volna.

De a földreformmal nem ért véget a magyar parasztság és kisbirtokos réteg tulajdonában lévő vagyon megnyirbálása. A bányatörvény szerint a borvizek az ásványi javak közé soroltattak, így a székelyföldi borvizeket, melyek majdnem kizárólag kisebbségi kézen voltak, a román állam számára tartották fenn¹⁵, és ez az intézkedés, vagyis az általaj kincseinek állami tulajdonába való vétele csak a kisebbségi parasztságot érintette. 1938-ban a katonai övezetek kapcsán olyan területeket határoztak meg, amelyeknek lakossága túlnyomórészt magyar volt, biztosítva az azok tulajdonában levő ingatlanok román célokra való elvételét¹⁶. 1938-ban újabb törvényt bocsátottak ki, mely szerint a határszéli vagy vegyes lakosságú vidékeken megvásárolt ingatlanokat kis telepítési célokra lehet felhasználni, és csakis románoknak lehet eladni¹⁷. A román telepítés-kérdés egyik legalaposabb román szakértője, Jinga Victor volt adminisztrátor, egészen nyíltan kifejtette a román földbirtok-politika kérdésben bevallott célját. Szerinte a határvidéken a földreform-intézkedések célja az volt, hogy a többség számbeli arányát megváltoztassák: „... a népi önmegtartás érdekében elhatározott és kiterjedt tevékenységbe fogott s ennek első és legjelentősebb része a román népi élet-tár kitisztítása oda nem illő idegen elemtől”, mondja Jinga Victor, aki szerint a trianoni határ mentén összesen 111 román telepet létesítettek. Ezekben a telepeken az idehozott románok összesen 69 223 kataszteri holdat kaptak. Ezekben a vidékeken egyetlen magyar nemzetiségű egyén sem kaphatott földet. Még számos példát lehetne felsorolni, amikor az erdélyi magyar parasztság kárvallottként került ki az igazságszolgáltatási, közigazgatási vagy érdekvédelmi szervek útvesztőjéből. Nehéz tehertételt jelentett a magyar birtokok elvételén kívül a különleges adópolitika, mely nagyban hozzájárult a magyar vidékek lakosságának elszegényedéséhez. A román pénzügyminisztérium hivatalos kiadványa szerint 1924-től 1926-ig Erdélyben 202 millióval több egyenes adót fizettek, mint a régi román királyságban. Az 1924–26-os években az adóemelkedés az Ókirályság területén 28,4% volt, míg Erdélyben 72%¹⁸. A megállapított nagyobb adó és ennek a román vidékekhez képest sokkal szigorúbb behajtása mellett, saját egyházuk és iskolájuk fenntartásán kívül, a románosításukra létesített román állami iskolákat és román nemzeti egyházakat is fel kellett építeniük és fenn kellett tartaniuk.

¹³ Enciclopedia României 1938

¹⁴ Az észak-erdélyi adatgyűjtés részleteit összefoglalja és feldolgozza Venczel József: Az erdélyi román földbirtokreform. Kolozsvár, 1942.

¹⁵ Monitor Oficial 1924. július

¹⁶ Monitor Oficial 1938. dec. 16.

¹⁷ Monitor Oficial 1939. nov. 18.

¹⁸ Fritz László: Románia egyenes adó rendszere, Magyar Kisebbség, 1928.

1936-ban a román tisztviselők üldözési tevékenysége már olyan méreteket öltött, hogy a jobb érzésű románok is meg sokallták.¹⁹ A román kormányzatok ismertett székelyföldi politikája következtében évről évre nagyobb arányban vándorolt ki a férfi és női lakosság az Ókirályság területére. Ott nem kellett nagyobb adót fizetni, nem kényszerítették kétféle templom és iskola fenntartására, sőt az itt adódó munkálatokban az értelmes székelyek jó anyagi körülményekhez jutottak. Ugyanakkor Amerikába is nagyon sokan kivándoroltak. A kivándorlásán kívül a Székelyföld és más magyar területek létszámát a születéscsökkenés is apasztotta.

Előfordult néhány székelyföldi vidéken is, hogy némely szerencsés szövetkezeti vállalkozás jobb anyagi körülmények kialakulásához vezetett. Így Maros megyében két nagy jelentőségű magyar intézmény létesült: a Magyar Földműves Szövetség és a Transilvania tejfeldolgozó telep, melyek nagy eredményeket szereztek a Maros megyei parasztság gazdasági érdekeinek védelmében. Munkájában az Erdélyi Gazdasági Egyesület segítségére támaszkodott, mely anyagilag és tekintélyvel is támogatta.

A Transilvania tejfeldolgozó telepet a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége alapította 1936-ban. A többi székely és magyar vidéken is az egyetlen javulási lehetőség gazdasági tekintetben a szövetkezetek tevékenységétől függött, annak dacára, hogy amint a kérdés román kutatója²⁰ megállapítja, a legkevesebb jövedelmet tudták biztosítani a román és szász szövetkezetekkel szemben, melyeknek aránylag a „legnagyobb százaléku” jövedelmet biztosították azáltal is, hogy ezek előnyösebb hitelek kaptak. Később a magyar szövetkezetek addigi lehetőségeit megszüntette és fejlődésüket megtörte az 1938. június 23-i szövetkezeti törvény, melynek alapján az összes kisebbségi szövetkezetet központi ellenőrzés és irányítás alá vonták.

A magyar szövetkezeti központokat a román nemzetgazdasági miniszter csak azzal a kötelezettséggel hagyta meg, hogy igazgatósági tagjaik felét, valamint a központi igazgatót a román nemzetgazdasági minisztérium nevezi ki. Ezek után a magyar szövetkezetek magyar érdekvédelmi tevékenységet többé nem folytathattak.²¹

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a magyar parasztságnak gazdasági téren Nagy-Romániában igen kevés lehetősége maradt. Lehetőségei össze sem hasonlíthatók azzal, amelyek annak idején a magyar uralom alatt élő román parasztságnak

voltak biztosítva. A román uralom alatt a magyar paraszt csak úgy boldogulhatott, ha igényeit leszállítva igyekezett valamilyen mellékfoglalkozást kezdeményezni. Sok helyen háziiparhoz fogtak vagy munkásoknak szegődtek, leggyakrabban azonban a kivándorlás lehetőségével éltek. Erdélyből több mint négyszer annyi egyén vándorol ki egyetlen esztendő alatt, mint Nagy-Románia összes többi tartományaiból együttvéve. Nyilvánvaló, hogy ezek túlnyomóan nem románok voltak.²²

A fentiekből láthattuk, hogy a román államra nézve legkevésbé veszélyes magyar földműves réteggel szemben is érvényre juttatták Brăteanu Vintilă román nacionalista-soviszta gazdaságpolitikai alapelveit.

A parasztság társadalmi osztálya mellett nagyságrendjénél fogva a magyar munkásság is jelentős réteget képviselt. A történelmi Magyarországhoz tartozó területeken a nagyiparban foglalkoztatott munkások többsége magyar nemzetiségű volt.²³ A Román Szociáldemokrata Párt programjába vette a kisebbségi jogok érvényesítését, de mivel magyar nemzetiségű képviselőt sohasem vitt be a román parlamentbe, ezért a kisebbségi jogvédelem terén legtöbbször csak látszatmunkát végzett, és a magyar nemzetiségű munkásságon esett sérelmeket nem tudta orvosolni. A magyar munkásság 1930 után egyre rosszabb helyzetbe került. A magyar vasutasokat különféle nyelvizsgák ürügyével egyre-másra bocsátották el állásaikból. Tíz-húsz évi szolgálat után családos emberek ezrei kerültek az utcára. Nyugdíjat csak 57 éves koruk betöltése után kaphattak. Mérhetetlen nyomorúságban tengették életüket, elégedetlenséget keltett bennük a magyar munkásságnak a magánvállalatokból való kiszorítása. A „Numerus valachus” mozgalom vezére, Vaida Voevod Alexandru követelte, hogy a gazdasági élet minden területén az „őslakó románok” megfelelő arányban foglalják el a helyüket. A vasgárda úgyszintén követelte a nem román munkások elbocsátását. Az 1934-ben megjelent híres nemzetvédelmi törvény²⁴ kötelezte a gazdasági, ipari, kereskedelmi és egyéb magánjogi társaságokat, hogy a főtisztviselők, műszaki vezetők, képesített munkások, napszámosok csoportjaiba tartozók legalább 80%-ban román nemzetiségűek legyenek. Kötelesek voltak továbbá az igazgatóság, végrehajtó bizottság és felügyelő bizottság tagjaiul legalább 50%-ban román nemzetiségű tagot választani, az igazgatóság elnökéül úgyszintén. A törvény be nem tartása esetére szigorú szankciókat helyezett kilátásba. Ha mégsem tudták azt teljes egészében végrehajtani, annak oka az volt, hogy nem rendelkeztek megfelelő

¹⁹ Gazeta Ciucului. Csíkszereda, 1936. nov. 15.

²⁰ Dragoș Gheorghie: Cooperatîa în Ardeal. Buc., 1933.

²¹ Oberding József György: A magyar szövetkezetek jogi helyzete Romániában. Magyar kisebbség, 1939, 189–196.

²² Statistica anuală a României. București, 1924.

²³ Mikó Imre: Huszonöt év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918 dec. 1-től 1940 aug. 30-ig. Budapest, 1941.

²⁴ Monitor Oficial 1934. júl. 16.

számú szakemberrel a magyarok helyett. A végrehajtást ellenőrző bizottság 1938 augusztusáig 261 vállalatot kizárt a közszállításokból²⁵. A magyar párt a Népszövetséghez panaszt nyújtott be. Ez a törvény azonban a további, csak a románság érdekét képviselő végrehajtását nem állította meg, így sok ezer magyar nemzetiségű munkást fosztottak meg kenyerétől.

Figyelmet érdemel a román uralom alá került területek lakossága az ipar tekintetében, elsősorban a magyar kisiparos szempontjából. A nagy vállalatok, gyárak és üzemek elsősorban németek vagy zsidók tulajdonában voltak. Léteztek szép számmal olyan zsidók is, akik magyar érzelmükben kitartottak, és mindenféle hatósági nyomásnak ellenállva vállalataikban tekintélyes számú magyar munkásságot tartottak, amiért kétszer kellett bűnhődniük. Ismeretes, hogy a Dermata művek vezérigazgatója és tulajdonosa, Farkas Mózes, inkább vállalta a büntetést, de magyar nemzetiségű munkást nem bocsátott el.

Az 1910-es népszámlálás szerint a magyar lakosság 18,7%-a ipari foglalkozású volt. A román uralom alatt pár év múlva már határozottan érezték az ellenük foganatosított különféle gazdasági rendszabályok hátrányos következményeit. Az első intézkedés a magyar iparosok túladóztatása volt. 1924–26-ig az iparosok és kereskedők adója a régi királyság területén 11%-kal csökkent, míg Erdélyben 24,6%-kal emelkedett, és a székely megyékben volt a legnagyobb.²⁶ Szabó Béni felszólalt a román képviselőházban, és megállapította, hogy a forgalmi adó összegét 1936-ban a legtöbb helyen az előző évhez viszonyítva négyszeresére, a magyar iparosoknál ötszörösére is felemelték. A túlzott adóemelés következtében a magyar kisiparosok kénytelenek voltak iparendélyüket visszaadni. Tordán, Kolozsváron, Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában és más magyar városokban a magyar kisiparosok százával szüntették meg üzemüket. A kisebbségi státútum alapján a magyar iparosok szakmai érdekeinek védelmére alakult meg 1940 elején az Országos Magyar Iparos Egyesület, de mielőtt ez működésbe lépett volna, a Bécsi Döntés folytán a magyar iparosok más helyzetbe kerültek.

A Romániához csatolt magyar területeken a magyar nemzetiségű kereskedők igen alacsony számban voltak, s ezek is elsősorban kiskereskedők voltak. A kereskedők tekintélyes része magát magyarnak valló zsidó vallású kereskedőkből állott. Ezek az iparosoknál már ismertett helyzetbe kerültek. Magyar jellegük miatt állandóan többletkiadást kellett vállalniuk, magyar nyelvű cégtáblák után 40-szeres adót kellett fizetniük. A kereskedelmi vállalatok alkalmazottainak románosítása már nagyon korán megkezdődött. A kolozsvári román napilap erről az időről állapította meg, hogy az erdélyi gazdasági élet már régóta kimúlásban van. Nemcsak, hogy nem vezették be a tör-

vényességet, hanem a közszabadságokat lábbal tiporták. Az iparra vonatkozó törvényes intézkedések, a nagyobb adók és a szigorúbb behajtás, valamint a román személyzet alkalmazása és a kisebbségi alkalmazottak kiszorítására vonatkozó rendelkezések a kereskedelmet az iparral egyidejűleg érintették. Ennek következtében a magyar kereskedelem ugyanazon nehézségek közé jutott, mint amelyeket a magyar nemzetiségű iparosoknál láttunk. A magyar többségű városokban kirótt nagyobb adó és a végrehajtásnál érvényesített szigorúbb eljárás a magyar kereskedőket az iparosokkal egyidejűleg igyekezett meggyengíteni és elszegényíteni. Különösen 1934 után öltött nagy arányokat a gazdaságpolitika ilyen irányú törekvése.

A magyar kereskedelemnek a román uralom alatt egyik legnagyobb nehézsége a megfelelő hitel biztosításának a hiánya volt. A román hitelpolitika Brăteanu Vintilă alapelvei szerint nyújtott hitelt a román és magyar kereskedőknek. Mivel a pénzügyintézetek fejlődése mindenkor a bankjegykibocsátó bank által folyósított visszleszámitolási hitellel volt kapcsolatos, a magyar bankok fejlődését ez a kérdés határozta meg. Ámde kiderült, hogy a liberális irányítás alatt levő jegybank nagyon kevés hitelt hajlandó a magyar bankok rendelkezésére bocsátani. A fent említett okok miatt a magyar bankok fennmaradásuk érdekében természetesen csak magas kamatláb mellett voltak képesek hitelt nyújtani, s így a magyar kereskedelmi élet alapjában véve az egész román uralom alatt nélkülözötte a hitel nagy jelentőségű támogatását. A pénzügyintézetek csak a betétekre támaszkodhattak, valamint egymás segítségére.

A román hitelpolitika előbbieken ismertett gyakorlata nagymértékben megnehezítette, vagy teljesen meg is állította a magyar kereskedelmi élet fejlődését. Nem lévén megfelelő visszaleszámitolási hitel, a magyar bankok a betétekért kevesebbet fizettek, a hitelekért pedig nagyobb kamatot szedtek, mint a román pénzügyintézetek. Az egész magyar gazdasági élet súlyos nehézségekbe és akadályokba ütközött.

Mint említettük, 1940-ben a Bécsi Döntéssel a magyar társadalomra nézve új helyzet következett mind gazdasági, mind egyéb vonatkozásban, melyre ismét változást hozott maga a háború, de még nagyobbat és gazdasági rendszerváltozással is tetéztet a háború utáni, amikor is igen összetett helyzet alakult ki. Ezért, a fentiek folytatásaként, a romániai magyarság gazdasági helyzetének alakulása, változása újabb komplex kutatást, vizsgálódást, elemzést, leírást igényel mind a mai napig terjedően, ez pedig a még ma élő (szemtanúként is igénybe vehető) idősebb és fiatalabb közgazdász és történész szakemberek együttműködésére vár.

²⁵ Moteanu C.: O primă etapă în politica de naționalizare a vieții economice. Buc.

²⁶ Statistica impozitelor directe 1926-27. 620-621. Buc. alapján ismerteti Nagy Lajos.

Székelyföld mezőgazdasága – helyzetelemzés*

BENEDEK MÁRTA

A mezőgazdasági területek felaprózottsága nagymértékben hátráltatja egy modern mezőgazdaság megteremtését Székelyföldön. A tanulmány rámutat, hogy a szakismeretek mielőbbi terjesztése lenne fontos, mégpedig minél szélesebb gazdaréteg bevonásával.

Székelyföld tipikus agrártérség, a foglalkoztatottak több mint egyharmada a mezőgazdaságban dolgozik, és ez az arány az utóbbi években további folyamatos növekedést mutat. A '70-es évekből Székelyföldön csak a városok területén alakítottak ki ipari létesítményeket, a sok száz munkaerőt foglalkoztató gazdasági egységek elkerülték az alacsony népsűrűségű vidéki körzeteket. Ennek következtében a 28 város vonzáskörzetében élő aktív korú vidéki lakosság mobilisabb része a közeli városban dolgozott, az otthonmaradók és a városoktól távolabbi – főként hegyvidéki – falvak esetében viszont az – általában alacsony képzettségű és/vagy képzetlen – munkaerőt az állami gazdaságok, a termelészövetkezetek és az azt kiszolgáló gépalomások foglalkoztatták. Az egykori tulajdonosainak 1991-ben visszajuttatott földeken eleinte három típusú gazda gazdálkodott: az őstulajdonos, a jogutódlásra váró örökös (a hivatalos munkaidő lejáratá után fennmaradt órákban), és a munkahelyi leépítések során felszabadult – ideiglenesen városba ingázó, esetleg odatelepült, de ott még nem szocializálódott – hazatért munkaerő. A tulajdonát visszakapott ősgazda a kollektivizálás előtti minta szerint szervezte újra gazdaságát, a közös vagyontól megszabadulva ragaszkodott saját területeihez, a földek semmiféle újszerű egybeszervezésére nem volt hajlandó. Ez a szemlélet továbbgyűrűzött, ugyanis a gazdálkodást tanulóknak – külföldi kitekintés hiányában – ez jelentette az egyedüli példát. Az utóbbi évtized második felében Székelyföld azon térségeiben, ahol egy-egy kultúrának jelentős hagyománya volt, helyenként kialakult a vállalkozásszerűen művelt mezőgazdaság. A többiek pedig az alacsony minőségű földek mellett mindmáig folyamatosan a túl felaprózott parcellák, a félgépesített gazdálkodás, a korszerűtlen technológia és a több-

nyire önálló szemlélet akadályaiba ütköznek.

1. Birtok- és üzemszerkezet, földminőség

A Kovászna Megyei Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Igazgatóság adatai szerint a megyében egy átlagos családi gazdaság 2,43 ha földterületet művel. Ezzel egyidőben 1,45 db tehenet, 1,97 db disznót és 5,6 db juhot, 24,09 db szárnyast tart. Az átlagos földterület nagysága Hargita megyében már 4,55 ha, de még ez a birtoknagyság sem felel meg a modern mezőgazdaság föld- és állatkoncentrációs követelményeinek. A helyzetet tovább rontja, hogy ez a birtok is több parcellában („nadrágszíjparcellák”) szétszórtva fekszik. A 19. és a 20. század fordulóján egyes településeken megtörtént ugyan a tagosítás, ám a hagyományos székely örökösödési modell szerint az akkor kialakított nagyobb parcellák újlag felaprózódtak.¹ Jelen pillanatban az apró parcellák miatt Székelyföld falvainak többségében az elvben gépesíthető területek sem művelhetők teljes egészében gépi erővel.

A Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Igazgatóságok nyilvántartásai alapján három típusú mezőgazdasági üzemszerkezet létezik: jogi személyiséggel rendelkező mezőgazdasági vállalkozás (kft., rt.), családi gazdaság és egyéni gazdaság. Utóbbi két gazdaságforma nem rendelkezik jogi státusszal, a közöttük levő különbség legtöbbször a gazdaság méretéből adódik. Ennek értelmében amíg az egyéni gazdaság egy gazdálkodó és közvetlen családjá gazdálkodását jelenti, addig a családi gazdaság kategória már több család (leginkább apa és fia családja, ritkábban társult ismerősök) együttgazdálkodására vonatkozik, de még ez a gazdaságméret is csak ritkán haladja meg az önállósítást és válik értékesítésre termelő gazdasággá.

A fenti osztályozás ellenére a gyakorlatban (és a nyilvántartások nagy részében) két típusú mezőgazdasági üzemszerkezet tartanak meghatározónak Székelyföldön: a vállalkozásszerű gazdaságot és a családi gazdaságot (ez utóbbit összevonva az egyéni gazdaságokkal, következőképp egy típusként említve). Székelyföldön továbbra is a családi gazdaság jellemző, a teljes mezőgazdasági terület 89,03%-a a családi gazdaságok tulajdonában van. A három megye esetében eltérő a családi gazdaságok és a vállalkozások által

*Benedek Márta jelen számban megjelent Székelyföld mezőgazdasága – helyzetelemzés című tanulmánya a Székelyföld Regionális Fejlesztésért Ösztöndíjprogram keretében jött létre, amelyet az Új Kézfogás Közalapítvány támogatott, szakmai irányítója pedig a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja volt. A tanulmány bővebb változatban már megjelent a Székelyföld c. kötetben. (Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, 2003: A Kárpát-Medence régiói I., Székelyföld, szerkesztette: Horváth Gyula. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó).

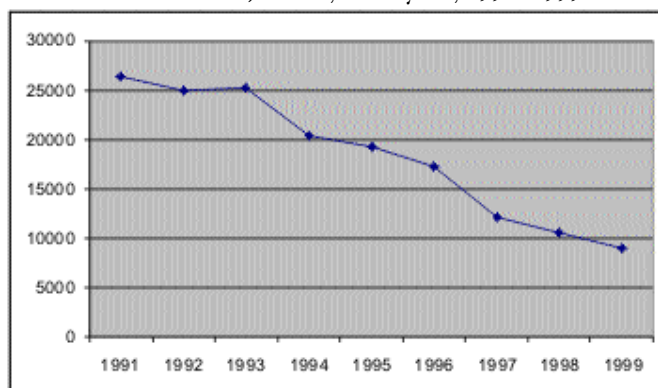
¹ John Lukacs szerint a kelet-európai örökösödési modell lényege, hogy a mindenkorai családfe nem tulajdonosa, hanem csupán soron következő adminisztrátora a családi földvagyonnak, és az öröklés során minden örökös egyenlő arányban részesedik minden egyes parcellából (ez eredményezte a „nadrágszíjparcellákat”); ez a modell tartotta fenn a huszadik század közepéig a széles, ám sok esetben nyomorgó, avagy az önállósítás határán túllépni nem tudó őstermelői réteget. Az ezzel szemben álló nyugat-európai örökösödési modell szerint a családfe az individualizmus elvének megfelelően teljes jogkörű tulajdonosa a földbirtoknak, amelyet a leggyakrabban egyetlen utódnak ad át; ez vezetett az ideális birtoknagyság- és szerkezet, továbbá a piacra is termelni tudó farmgazdaságok kialakulásához, a családi örökség nélkül maradt népfölösleg pedig emberi erőforrást szolgáltatott az ipari forradalmaknak.

birtokolt földterület aránya: amíg Kovászna megyében a földterületnek csak 3,3%-a van a vállalkozások tulajdonában, addig Hargita és Maros megyében az összterület 13,1%-át illetve 10,3%-át a vállalkozások birtokolják. Az utóbbi megyékben nagyobb mértékben jellemzőek a több tíz hektárt átfogó vállalkozásszerű gazdaságok, helyenként társas gazdaságok is kialakultak.

A Romániában alkalmazott osztályozás szerint Székelyföld mezőgazdasági területének átlagminősége közepesnél is rosszabb (IV-es) minősítést nyert (1. táblázat). A földterület csupán 1%-a tartozik az I-es (legjobb) kategóriába, az összterület több mint egyharmada a IV-es minőségcsoport értékei közé sorolható. A szántó, kaszáló és legelő átlagminősége IV-es osztályozást kapott, a szőlő és a gyümölcsös esetében a földminőség a legrosszabb, V-ös minőségcsoport szintjét éri el. A földminőség megyénként valamelyest változik, Kovászna megyében a szántó, kaszáló és legelő átlagminősége közepes (III-as csoport), a másik két megyében az említett művelési ágakban használt földterület csupán a legrosszabbhoz közelítő IV-es kategóriájú minősítést kapta. A kiterjedt sík területeken termesztett búza- és burgonyakultúrák jövedelmezősége ellenére Hargita megyében egy ha szántóterület sem sorolható a legjobb minőségcsoportba.

irányt mutat a munkaszerződéssel rendelkező mezőgazdasági alkalmazottak száma (1. ábra). Az 1991-ben jegyzett munkaszerződéses foglalkoztatottak száma 1999-re 40%-ra csökkent. Ez az állami gazdaságok, termelészövetkezetek, gépállomások, kutatóállomások és gyepgazdálkodási állomások személyzetének fokozatos leépítésével, majd a legtöbb esetben teljes felszámolásával magyarázható.

1. ábra. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak (munkaszerződéssel rendelkezők) száma, Székelyföld, 1991–1999

Forrás: Területi statisztikai évkönyv, 2001.

1. táblázat. A földterületek minőség szerinti osztályozása művelési áganként, Székelyföld, 2002.

Földhasználat	Osztályozott terület* (ha)	Minőségcsoportok					Átlagminőség
		I (%)	II (%)	III (%)	IV (%)	V (%)	
Szántó	398 329	1,51	13,03	28,44	35,86	21,43	IV.
Kaszáló és legelő	552 661	1,20	8,00	30,37	36,48	31,46	IV.
Szőlő	3316	0,03	10,70	13,66	25,81	54,61	V.
Gyümölcsös	7907	0,72	2,07	8,01	31,64	62,23	V.
Összes mezőgazdasági terület	962 212	1,32	10,04	29,33	36,15	26,85	IV.

*Kovászna és Hargita megyében a teljes mezőgazdasági terület osztályozásra került, míg Maros megyében 45 470 ha (a 414 809 ha-ból) nincs osztályozva.

Forrás: Maros, Hargita és Kovászna Megyei Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Igazgatóságok adatbázisai

2. Agrárfoglalkoztatottság

1992-ben mindhárom székelyföldi megyében az összes foglalkoztatottak egyharmadát képezte a mezőgazdaságban dolgozók száma. Ebben az esetben a mezőgazdaságban foglalkoztatott népesség alatt nem csak a munkaszerződéssel rendelkező, következésképp fizetett dolgozókat kell értenünk, hanem ebbe a kategóriába tartoznak a családi gazdák és díjazás nélküli családtagjaik is.² Az 1992-es arány 1999-re mindhárom megye esetében módosult, Hargita és Maros megyében jelentősebb (6%-os) növekedést mutat, míg Kovászna megyében két százalékkal nőtt a mezőgazdaságban dolgozók aránya az összes foglalkoztatottakhoz viszonyítva. Ezzel szemben teljesen más

3. A mezőgazdasági szaktudás szintje

A mezőgazdasági szaktudás szintjei a következőképpen alakultak:

a) Aki csak alapfokú végzettséggel rendelkezik, az a mezőgazdasági termelés alapelemeit a hagyományozódás módszere révén szerezte meg. Alapvetően nemzedékről nemzedékre, leggyakrabban apáról, ill. nagyapáról fiúra szállnak a gazdálkodási módszerek. Jellemző, hogy szorosabban véve egy-egy falubeli kistérségi minta öröklődik tovább. Az ettől való eltérés a közösség bírálatát váltja ki; ezt a réteget majdnem kizárólag helybeliek vagy pedig társadalmi úton integrált személyek (beházasodottak) alkotják, nem

² Románia Statisztikai Évkönyve módszertani meghatározása alapján. 2000. 95–96.

találunk köztük mezőgazdasági vállalkozási céllal betelepülteket;

b) a középfokú képezésűek az oktatási rendszer keretében szerezték meg szaktudásukat. Ők többnyire még a kollektív gazdaságokban kezdték szakmai pályafutásukat, azok megszűnte után pedig általában nagyobb, az árutermelést is megcélzó családi gazdaságokat alakítottak ki. Az újszerű (ált. a kollektívekben már működtetett) technológiák magángazdaságokba való bevitelét, illetve átmentését is ők vitték végbe. Szaktudásuk révén gazdasági eredményeik jobbak, mint a hagyományos, sokszor elavult módszerekkel termelő gazdáké, így a modern technológiák meghonosításában szerepük modellértékű lehet;

c) a felsőfokú szakképzéssel rendelkezők is (agrármérnökök, állattenyésztési mérnökök, állatorvosok) általában a kollektív gazdaságokban voltak alkalmazva, ezek felbomlásával a nyolcvanas évek szakemberlétszáma felére csökkent, az agronómusok a polgármesteri hivataloknál, illetve a helyi szaktanácsadói központoknál találtak állást, az állatorvosok magánpraxist folytatnak. Egészében véve nem nyújtanak követendő mintát a mezőgazdaság számára, munkafeladataik révén azonban hozzájárulnak a szaktudás terjesztéséhez.

A szaktudás megszerzésének gyakrabban igénybe vett, intézményesített formái

Székelyföldön az 1990-es években három eltérő mezőgazdasági képzés folyt, amelyeknek az volt a céljuk, hogy hozzájáruljanak a mezőgazdasági szakismeretek elsajátításához.

Az első a kilencvenes évek elején a Maros megyei Nyáradszeredában megindult kertész üzemmérnöki távoktatás (anyaintézménye a gödöllői Szent István Egyetem), melynek hétvégi kurzusait főleg székelyföldiek látogatták.

A második az illyefalvi székhelyű LAM Alapítvány³ szakképző tevékenysége. Ezt elsősorban a Kovászna megyeiek vették igénybe. Az Alapítvány a Megyei Szaktanácsadó Hivatallal közösen másfél hónap elméleti, másfél hónap hazai mezőgazdasági és mezőgépeszeti gyakorlatot, alapfokú képzést bizonyító oklevelet, valamint a második tanév zárásaként négyhónapos svájci mezőgazdasági gyakorlatot biztosít. A hazai tevékenység színhelye Illyefalva.

Ugyanebbe a kategóriába sorolható a gyergyószentmiklósi Agro Caritas továbbképzője is. Ez a szakképzés is nyújt elméleti

felkészítést, emellett intenzív német nyelvtanfolyamon vesznek részt a hallgatók, majd Svájcban vagy Németországban van lehetőségük a praktikumra.

A harmadik a megyei mezőgazdasági szaktanácsadó hivatalok⁴ által szervezett hathónapos, ugyancsak alapfokú képzettség megszerzése érdekében indított kurzusok sorozata, melyek végeztével a sikeres vizsgázók ugyancsak a Mezőgazdasági, Élelmezésügyi és Erdészeti Minisztérium által kibocsátott oklevelet vehetnek át. Határozott előnyére válik a kurzusnak az a tény, hogy helybe viszi a szaktudást, a gazdálkodó napirendjéhez igazítva az előadásokat, hátránya viszont az, hogy nem tud gyakorlati jellegű képzéskomponenst biztosítani.

Úgy tűnik, hogy a szakmai ismereteket a gazdálkodókhoz a legjobban a látottakon és tapasztaltakon keresztül lehetne eljuttatni. Ebben az értelemben a gyakorlati szaktudás közvetítésének az útját képezné olyan korszerű szarvasmarhatartó családi mintafarmok létrehozása, amelyek egyúttal multiplikátor jelleggel bírnának egy-egy kistérség fejlődőképessé állattenyésztői számára. A gazdálkodók figyelmét legfőképpen a tenyész kiválogatás és a tenyésztés, valamint a takarmányozás problémáira kell felhívni.

4. Az alkalmazott technológia és a gépesítés lehetőségei

A modern technológiák alkalmazásának kérdése szorosan összefügg a szaktudással, illetve az anyagi lehetőségekkel. Ugyanakkor az tapasztalható, hogy új technológiák alkalmazására (pl. gépi fejés) ott sem kerül sor, ahol az anyagiak nem gördítenek számottevő akadályt az újítás útjába. Ilyen esetekben a szaktudás hiányáról vagy hiányosságáról van szó. Összességében elmondható, hogy az anyagi akadályok és gyenge szaktudás mellett a korszerű technológiák iránti igény hiánya is tapasztalható.

A nem elég rugalmas gondolkodás hátterében egyrészt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak előregedése húzódik meg. A 2. táblázat a mezőgazdaságban foglalkoztatottak korcsoport szerinti felosztása mellett összehasonlítási alapot is nyújt a nemzetgazdaság egészében foglalkoztatottak kor szerkezetével. A táblázatból markáns eltérések tűnnek ki: míg a társadalom középkorú rétegének számított kategória adja a nemzetgazdaságban foglalkoztatottak több mint egyharmadát, addig ez a réteg a mezőgazdaságban dolgozók csupán egynegyedét képezi. Még jelentősebb eltérés figyelhető meg az 50 év fölötti lakosság esetében, a mezőgazdaság-

³ A mozaikszó felbontása: Landwirtschaft-Agriculturá-Mezőgazdaság. Az Alapítvány 1992-ben alakult, a svájci államszövetségnek, a svájci evangélikus egyházak segélyszervezetének és más adományozóknak a támogatását élvezi. Fő tevékenységi területei: mezőgazdasági szakoktatás (kétéves gazdaképző formájában, melyből négy hónap svájci mezőgazdasági gyakorlat), hitelnyújtás mezőgazdasági és kisvállalkozások beruházásainak fedezésére. Az eredetileg a Kovászna megye területére szorított tevékenység 2002-től egész Erdély területén működik. Legújabbban az Új Kézfogás Közalapítvánnyal (ÚKKA) közösen földvásárlásra nyújt hiteleket, amelyeket az ÚKKA kamattámogatásban részesít.

⁴ Az Országos Mezőgazdasági Szaktanácsadói Ügynökséget (ANCA) és megyei kirendeltségeit 1996-ban hozták létre Phare-alapokból és kormányzati hozzájárulásból. A Phare-források a program futamidejének lejártá után megszűntek, az Ügynökség azonban – némi létszámkarcsúsítás után – tovább működik az illetékes Minisztérium alárendeltségében. Fő feladata az alapfokú tanfolyamok lebonyolítása mellett a termelők ingyenes konzultációja, szántóföldi, mezőgépeszeti és állattenyésztési bemutatók, kiállítások szervezése.

ban dolgozók itt jelentkező magas aránya egyrészt a kordelvezményesen és korhatárosan nyugállományba vonult lakosság, másrészt a veszteséges állami nagyvállalatok által felszámolt réteg kényszergazdálkodóvá való átigazolását jelzi. A kényszerből gazdálkodók körében pedig ritkán tapasztalható a szakismeretek iránti igény, ennek következtében ezekben a gazdaságokban a technológiai újítások szintén elmaradnak.

Az alkalmazásra kerülő technológia és annak hatékonysága a korszerkezeti megközelítés szempontjából is több tényező függvénye. Legalább az 1940-es évek elején kellett születnie annak a gazdálkodónak, aki a kollektivizálás (1962) előtt földbirtokkal rendelkezett, következésképp az adott gazdálkodó jelenleg az 50 éven felüliek korcsoportjába tartozik. A 2. táblázat szerint az 50 éven felüliek a mezőgazdaságban dolgozók majdnem 50%-át teszik ki, azonban ennél jóval nagyobb arányban birtokolják a földterületeket.

A tulajdonjog helyzetét két tényező is befolyásolta, egyrészt Székelyföldön nem jellemző az örökség korai rendezése, másrészt a birtoklevelek kiállítása mindmáig csak részlegesen valósult meg. A tulajdon ilyenfajta rendezetlensége mellé az alkalmazott technológia szempontjából negatívumként társul a továbbképzések célcsoportja is: a különböző tanfolyamokon, képzéseken éppen az 50 év alatti réteg (tehát a másik 50%) vesz

vezette a fejlődést a gazdaságok nagy többségében, korszerűtlen és hamis képet nyújtva a mezőgazdaság értelméről.

A fent említett restaurációs törekvés mint jelenség a visszaparasztosodásra⁵ utal. A térségben megfigyelhető, hogy a munkahelyi leépítések során felszabadult munkaerő egy része hazatér vidékre, és – általában előzetes tapasztalat vagy tanulás nélkül – nekilát gazdálkodni, leginkább az önellátás erejéig. A térségbeli gazdaság tükrében szükséges kiemelni, hogy a székelyföldi visszaparasztosodás nemcsak negatív folyamat, hanem az adott körülmények között ugyanilyen mértékben pozitív jelenség is: a visszaparasztosodás itt eszközt jelent a szegénység elleni egyéni stratégia közepette. Egyértelmű, hogy ha ezek a gazdálkodók nem termelnének önellátásra, akkor a családok sokkal rosszabbul élnének, tehát a térségben nagyobb lenne a szegénység, ami sem az egyének, sem a társadalomnak nem lehet célja.

A tőkehiány mint a székelyföldi mezőgazdasági fejlesztés legfontosabb akadálya

A romániai bankrendszer hitelezési kritériumai csupán a nagytermelők számára elérhetőek. A családi keretekben gazdálkodók a hitelfeltételek teljesítése, a visszafizetés bizonytalansága és a hitelösszegek volumene terén egyaránt nem emelkednek fel a hitelező intézetek elvárásainak szintjére. Az

2. táblázat. A mezőgazdasági foglalkozásúak aránya korcsoportonként, Közép-régió, 1999.

Tevékenységi terület	Teljes foglalkoztatott lakosság (%)	Korcsoportok				
		15–24 év (%)	25–34 év (%)	35–49 év (%)	50–64 év (%)	65 év fölött (%)
Teljes gazdaság	100,0	12,8	26,4	38,1	16,3	6,4
Mezőgazdaság	100,0	12,8	14,6	23,9	27,1	21,6

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2000.

részt, hazatérve azonban, mivel nincsenek tulajdonhelyzetben, ezáltal döntéshelyzetben sincsenek például a föld- és a meglévő géppálmány hasznosításának ésszerűbbé tételét illetően.

A termőföld 1991-es visszajuttatása után az újjáéledő paraszti gazdálkodás ideálképeként a kollektivizálást közvetlenül megelőző időszak szolgált. A gépi felszereltség hiánya azt a véleményt igyekezett megerősíteni, amely szerint a termelés önköltségének a leszorítása, valamint a termőföld védelme (pl. taposási kár) szempontjából egyaránt az állati igaerőre épített gazdálkodás a legcélszerűbb. Mindezek mögött egy erős restaurációs törekvés figyelhető meg, amely lehangsúlyosabban az önellátás paraszti eszményének a megvalósításában érhető tetten. Ez a célkitűzés – amelynek korábban megvolt a maga logikája – egy időre zsákutcába is

önellátó gazdálkodási forma (amikor csak a fölösleget értékesítik, esetleges jelleggel) nem teszi lehetővé a bevételek előrejelezhetőségét, az ilyenfajta gazdálkodás nem egyeztethető össze a hiteltörlesztés szoros ütemével, futamidejével.

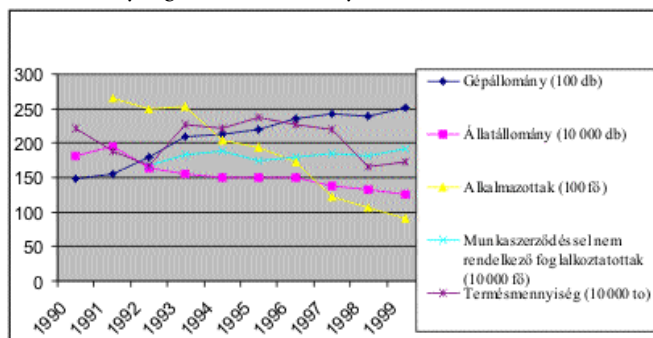
Ezen a téren külön szót érdemel a LAM Alapítvány tevékenysége, amely használt mezőgazdasági gépek behozatalával és hitel formájában történő eladásával, valamint kisebb-nagyobb beruházási hitelek nyújtásával (istállóépítéstől traktorvásárlásig) hiánypótló tevékenységet folytat. Ezt a családi gazdaságok számára elérhető forrást – melynek előnyei az egyszerű ügyintézés, ingatlangarancia, a negyedévenkénti törlesztés, újabb hátránya a valutában számított emelkedő kamat (7–12%) – több száz Kovászna megyei gazdaság vette igénybe, 2002 tavaszától a Hargita

⁵ A jelenséget az európai szakirodalom a visszaparasztosodás-elmélettel (post-peasantisation) írja le.

megyei gazdák is hozzájutnak ezekhez a hitelekhez.

Ugyanakkor továbbra is hiányzik a mezőgazdasági termelési hitelekhez való hozzáférés lehetősége, ami esetenként kiigazíthatná a gazdaságok tőkehiányát. A hozzáférhető beruházási hiteleknek ugyanakkor az a negatívuma, hogy nem vagy alig biztosítanak türelmi időt, ami a mezőgazdasági termelés jellegéből következően elengedhetetlenül szükséges.

2. ábra. A mezőgazdasági termelési tényezők és a termésmennyiség alakulása Székelyföldön, 1990–1999

Forrás: Területi statisztikai évkönyv, 2001.

Összegzés

A 2. ábra jól szemlélteti az elmúlt évtized – ésszerűséget és hatékonyságot figyelmen kívül hagyó – gazdálkodását. A géppárlomány határozott növekedése nem vonta maga után sem a humán munkaerő megfelelő arányú helyettesítését, sem nagyobb állatállomány ellátását, de még a termésmennyiség növekedését sem. A falvak többségében a beszerzett géppark máig megközelítően sincs kihasználva, emiatt az amortizációs időtartam után a gazda nem cseréli fel gépét újabbra, következésképp azt még hosszú ideig csak jóval magasabb (sokszor veszteséget okozó) költséggel tudja működtetni. Az adatok alapján a munkaszereződéssel nem rendelkező mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma emelkedést mutat, ezzel egy időben azonban a mezőgazdasági alkalmazottak száma hamarosan az intézményi adminisztratív apparátusra csökken.

A székelyföldi mezőgazdaság jellegét jelenleg még a családi gazdaságok határozzák meg. A földterület 89,03%-át birtokol-

va, a családi gazdaság az az üzemforma, amelynek lehetőségeivel (és korlátaival) művelhető a mezőgazdasági terület döntő többsége. A székelyföldi családi gazdaságok leginkább önellátó vegyes gazdálkodást végeznek. A megtermelt növényeket állataik révén hasznosítják, viszont az állatok piaci eladása sem tervszerű, csupán esetleges fölöslegeiket kínálják a felvásárlóknak. Arányukat tekintve kevés gazdaság szakosodik állattenyésztésre vagy növénytermesztésre, ezek már nem önellátó gazdaságok, ők már kezdetleges piackutatást is végezve kizárólag értékesítésre termelnek. Az önellátó gazdaságokkal ellentétben gépesítésük és alkalmazott technológiájuk egyre inkább megfelel a hatékonysági elvárásoknak.

A székelyföldi mezőgazdaságban a szakismeret mielőbbi terjesztése lenne fontos, mégpedig minél szélesebb gazdaréteg bevonásával. Hiszen alapjában véve ezáltal döbbenhet rá akár a néhány hektáros gazda is, hogy birtokának, vagyonának jelenlegi szervezettsége nélküli a gazdasági szemléletet. Beismerheti, hogy pár négyzetméteres parcellái a település földhasználatának racionális megszervezése nélkül nem alkalmasak a gépi művelésre, márpedig a kézi művelés rengeteg – máshol hasznosítható – idejét és energiáját veszi igénybe. A gépesítés iránti igény a technológia korszerűsítését is időszertűvé tenné még a kisgazdaságok esetében is. A szakismeret és annak említett járulékos hozamai mellett az egyesületekbe szerveződés is legalább ugyanolyan fontossággal bír, hisz megszervezheti a beszerzést és az értékesítést, továbbá egyes termékek közös feldolgozását, ezáltal az értékesítési ügynökök önkényének kiiktatásával értékesebbé válhat a gazda által kínált termék. Az utóbbi év alatt Székelyföldön bejegyzett állattartó és növénytermesztő egyesületek esetében már tapasztalható az ez irányba való gondolkodás és néhány, még jórészt bizonytalan próbálkozás. A gazdatársadalom ilyenmódú egybeszerveződése a közeljövőben olyan gazdasági erővé nőhet, amely meghatározhatja nemcsak a következő évtizedek mezőgazdaságának fejlesztési irányát, hanem a székelyföldi közösségek fejlesztését is.

FORRÁSMUNKÁK:

Direcția Generală pentru Agricultură și Industrie Alimentară Covasna (Kovászna Megyei Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Igazgatóság): Raport asupra activității desfășurate pentru perioada 03. 01.–31.10.2001. (Jelentés a 2001. 01. 03. – 10. 31-es időszak tevékenységéről)

Hargita Megyei Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Igazgatóság adatai

Maros Megyei Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Igazgatóság adatai

Institutul Național de Statistică și Studii Economice (Állami Statisztikai és Gazdaságelemző Hivatal): Statistică Regională (Regionális Statisztika). 2001.

Institutul Național de Statistică și Studii Economice, Direcția Generală Harghita (Állami Statisztikai és Gazdaságelemző Hivatal, Hargita Megyei Igazgatóság): Breviar Statistic (Statisztikai breviárium). 2001.

Központi Régiófejlesztési Ügynökség: A Központi Régió Fejlesztési terve. 1999.

Világbank és Román Statisztikai Hivatal: De la Sărăcie la Dezvoltare Rurală (A szegénységtől a vidékfejlesztésig). 1998.

Marosvásárhelyi fejlesztési stratégiája: Agenda 2000.

Újdonságok a gazdasági és pénzügyi jogszabályozásban – XXIII. rész –

A Hivatalos Közlöny I. részének 2004/217–321-as számaiban megjelent gazdasági, pénzügyi újdonságok a következő témaköröket ölelik fel:

1. adózás, adóbevallás
2. állóeszközök amortizációja, felértékelése
3. munkabérszerződések, munkabérrre befizetendő összegek
4. vám, áfa, luxusadó, pénzmosás, nyereségadó
5. privatizáció, kedvezmények kis- és középvállalatok részére
mezőgazdasági pénzkiegyenlítések, tőzsdepiaci normák
6. pénzügyi auditálás, könyvvizsgálás
7. nyugdíjak, ösztöndíjak
8. könyvviteli normák, hitelszövetkezetek működése
9. ingatlanok és földterületek visszaigénylése, tűzoltósági kötelezettségek, fiskális kasszagéphasználat
10. külföldi utazás, helységnevek, fogyasztóvédelem, a kereskedelmi társaságok bejegyzése.

1. 1. A 2004/460-as sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2004/297-es sz. H. K.) előírja, hogy azon külföldi jogi kereskedelmi egységek, amelyek Romániában hitelesített képviselőket létesítettek, a 2003/571-es törvény 124-es cikkelyének 3-as alpontja szerint kötelesek évente évi adóbevallást leadniuk február 28-ig (29-ig), valamint évente 4000 eurót kifizetniük két részletben (egyik felét június 20-ig, a másik 50%-ot december 20-ig).

3. 1. A 2004/290-es sz. kormányrendelet (2004/238-as sz. H. K.) megváltoztatja és kibővíti a 2003/247-es sz. kormányrendeletet, az alkalmazottak nyilvántartására használt regisztert és ennek a kitöltésére vonatkozó módszertani normákat illetően.

4. 1. A 2004/338-as sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2004/231-es sz. H. K.) tartalmazza azokat a módszertani normákat, amelyeket a negatív ÁFA, a visszaigénylés esetén kell alkalmazni, figyelembe véve a kereskedelmi társaság pénzügyi és fiskális kritériumok alapján való pontozását.

4. 2. A 2004/166-os pénzügyminisztérium rendelet (2004/234-es sz. H. K.) tartalmazza a 2004/29-es sz. kormányrendelet alkalmazására vonatkozó módszertani normákat, a hajózásban felhasznált benzin és gázolaj árát érintő luxusadót illetően.

4. 3. A 2004/428-as sz. kormányrendelet (2004/307-es sz. H. K.) tartalmazza az áruk vámolási értékét. Ez az érték a vásárlási okmányok alapján a vámhatóságoknál levő árlistákon szereplő

ár, vagy ha ezek nem léteznek, a tulajdonos által írásban leközölt ár.

5. 1. Az Ingó Értékek Országos Szervezetének 2004/6-os sz. rendelete (2004/272-es sz. H. K.) tartalmazza a 2004/1-es sz. rendeletet, a szervezet működési szabályzatát.

5. 2. A 2004/357-es sz. kormányrendelet (2004/283-as sz. H. K.) tartalmazza az állami költségvetésből finanszírozott, a költségek összértékéből vissza nem térítendő összegek különböző százalékarányt (30% vagy 50%), az összeg további részét saját forrásból kell fedezniük a kereskedelmi egységeknek.

A pénzsegély 50 000–2500 euró között lehet, és a termékeknek a külföldi piacokon való versenyképességét hivatott segíteni: a kereskedelmi társaságokat kötelezik, hogy a pénzösszegeket a minőség javításra, elismerésre (ISO 2002), egészségügyi és biztonsági javításokra, a termékek látta-mozására, a termékek, modellek, cégnév védelmére kell felhasználniuk.

5. 3. A 2004/7-es sz. rendeletében az Ingó Értékek Országos Szervezete (2004/290-es sz. H. K.) jóváhagyja a 2004/2-es sz. szabályzatot, megváltoztatván és kibővítvén a 2002/2-es sz. szabályzatát az Ingó Értékek Országos Szervezetének a RASDAQ értékpiacon átláthatóságát illetően.

7. 1. A 2004/134-es sz. munkaügyi minisztériumi rendelet (2004/312-es sz. H. K.) megváltoztatja és kibővíti a 2001/340-es sz. rendeletét, amely tartalmazza a 2000/19-es sz. nyugdíjtörvényt. A 2004/134-es sz. rendelet tartalmazza az 1. 2., valamint az 1. 4-es sz. nyilatkozatok tartalmát.

7. 2. A 2004/88-as sz. munkaügyi minisztériumi rendelet (2004/316-as sz. H. K.) jóváhagyja az első csoportba besorolt rokkantak gondozására szánt havi 2 800 000 lejt (minimálbért).

9. 1. A 2004/8-as sz. sürgősségi kormányrendelet (2004/278-as sz. H. K.) meghosszabbítja az állami vagy helyi tanácsok tulajdonában levő lakások bérszerződéseit (amelyek hatályukat veszítik 2004. 04. 08-án) további 5 évre, garázsok esetén 3 évre, ha igénylik.

10. 1. A 2004/63-as sz. versenytanácsi rendelet (2004/280-as sz. H. K.) tartalmazza az 1996/21-es sz. versenytörvény alkalmazására való módszertani normákat.

10. 2. A 2004/61-es sz. versenytanácsnak a rendelete (2004/288-as sz. H. K.) tartalmazza a módosított 1996/21-es sz. törvény alkalmazására való módszertani normákat.

Pásztor Csaba

Gazdaság a médiában

A Magyar Újságírók Romániai Egyesülete (MÚRE) és a Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) 2004. április 24-én szakmai tanácskozást szervezett Kolozsváron **Gazdaság a médiában** címmel. A rendezvény célcsoportja az erdélyi magyar újságírók és gazdasági szakemberek voltak.

Megnyitó beszédében Csép Sándor, a MÚRE elnöke felhívta a figyelmet a gazdasági újságírás szerepére és jelentőségére a tömegtájékoztatásban. A továbbiakban Somai József, az RMKT elnöke köszöntötte a résztvevőket elmondva, hogy az erdélyi magyar közgazdászokban mindig is megvolt a hajlam a közlés iránt, a gond azonban az, hogy ezek a szakemberek a román nyelvű szaknyelvet sajátították el, tekintettel arra, hogy magyar nyelvű felsőfokú gazdasági szakoktatás nem létezett. Ebből kiindulva, Somai József hangsúlyozta annak fontosságát, hogy rendszeresen találkozzanak a gazdasági szakírásban érdekelt személyek számára.

Lipovecz Iván, a HVG főszerkesztője A gazdasági szakírás esélyei, szerepe, helye, fontossága az EU felzárkózás idejében című előadása kezdetén érzékeltette, mennyire más a mai úgynevezett tény-újságírás a hagyományos irodalmi ihletésű magyar nyelvű újságíráshoz képest. A résztvevők megtudhatták, hogy Magyarországon két gazdasági hetilap (HVG, Figyelő) és két napilap (Világgazdaság, Napi Gazdaság) létezik, melyeknek megismerhették élet történetét. Az előadó elmondta, hogy ha valaki összehasonlítja a mostani HVG-t a '88–89-es számok valamelyikével, akkor azt látja, hogy mennyire megváltozott a témapaletta, legalább is külsőleg. Valójában alig változott valami, csak a dolgok a helyükre kerültek, nem kell már mindenről gazdaság címszó alatt beszélni, a dolgokat a nevükön lehet nevezni. Annak ellenére, hogy mind fölkészült közgazdászok voltak, mert a gazdasági újságírók 80 százaléka közgazdasági egyetemet végzett, amikor a makrogazdaság helyére belépett a mikrogazdaság, a vállalati életnek a szerepe rendkívül megnőtt, megnyíltak a bankok, a biztosítók, a tőzsde, a gazdasági újságíróknak is tovább kellett képezniük magukat. Ezeket mind meg kellett tanulni. A dolgok születésével együtt kellett tanulni. Igazi hiány nagyon sokáig a klasszikus értelemben vett pénzügyi újságírókból volt, tehát akik részben a tőzsdével kellett hogy tisztában legyenek, részben a pénzügyi folyamatokkal. De hát ez a hiány is pótlódott, és végül mind a heti-, mind a napilapok felnőttek a feladathoz. Ehhez azonban egy elég széles és szakmailag eléggé fölkészült közgazdászképzésre volt szükség az országban, másrészt az is fontos volt, hogy a fent említett lapokon, két heti- és két

napilapon kívül a többi újságban is mutatkozzon kellő fogadókészség, kellő fogékonyság arra, hogy ezekkel a témákkal is foglalkozzanak. A továbbiakban az előadó piactulajdonosi szempontból vizsgálta a gazdasági sajtót. A sajtó ugyanis ugyanolyan piaci tényezővé vált, mint bármi más. Szárnyalásának, önállóságának, nagyobb szakmai hitelességének az lett az ára, hogy el kellett fogadnia valakit vagy valakiket gazdájának. Két alapvető kérdés vetődik fel: ha a lapot dotálni kell, akkor ezt ki teszi meg ezek után, illetve ha nyereséget termel, ki vágja zsebre. Ennek következtében megjelentek a sajtóvállalkozások, akik a gazdasági érdekeik szerint cselekszenek. Előadása záróakkordjaként Lipovecz úr hangsúlyozta a szabadság, függetlenség kérdését: aki elegendő hirdetést tud szerezni, aki úgy tud hirdetőkötet szerezni, hogy nem kell cserében adni valamit, tehát ha nem jönnek létre elvtelen üzletek, hanem működik az újság és működik a hirdetési akvizíció, akkor az hallatlan gazdasági biztonságot jelent. A valamikori dotáció helyére, a valamikori kitaró helyére belép a piac, ami bőségesen eltartja, és nem kitarja az újságot.

Somai József, az RMKT elnöke bemutatta a szervezet saját kiadványát, a Közgazdász Fórumot, melynek kezdeti célja hírt szolgáltatni tagjai számára, később a tájékoztatás mellett a konkrét szakmai írások terét megnövelte, helyet biztosítva minden olyan közgazdász számára, aki közérdekű szakmai véleményt, kutatása eredményét akarja közzétenni. A szerkesztőség remélte, hogy az RMKT tagjai élnek ezzel a lehetőséggel, hogy esetleges kutatómunkájukkal hozzájárulhatnak az erdélyi magyar közgazdászok jobb szakmai tájékoztatásához, talán a hazai közgazdaságtan fejlesztéséhez is. A Közgazdász Fórum a társaság életében új szintet hozott, színvonala emelkedőben van, és az érdeklődés iránta az utóbbi időben láthatóan megnőtt, tehát a VII. évfolyamát élő lap mindinkább teljesíti funkcióját. Az utóbbi évben sikerült jobbítani a lap tartalmi és formai minőségén. A Közgazdász Fórum a szakírásnak csak egy szűkebb területét fedi le kevés példányszámmal (600), nem a nagyközönség, hanem csupán a szakmabeliek számára jelent nagy érdeklődést. Nem önfenntartó, háttere az RMKT gazdasági-pénzügyi ereje, legerősebb anyagi források a pályázások, szponzorizálás és a tagsági díjak egy részének ráfordítása. Előadása végén a lap főszerkesztője elmondta, hogy sajnos nincs általános, naprakész hírforrásként szolgáló magyar gazdasági lap Erdélyben, amelynek szükségessége tagadhatatlan. Lapjaink gazdasági rovatai esetlegesek, s ritka a gazdaságilag jól kép-

zett szakújságíró. Tennyival bőven van, ezért felszólította a jelenlévőket, hogy közösen gondolkodjanak el rajta.

Gazdaság az elektronikus médiában című előadása kezdetén Simkó János, a Gazdasági Rádió főszerkesztője bemutatta Magyarország médiatérképének a változását az elmúlt tíz-tizenkét évben, ebbe a térbe helyezve el a gazdasági rádiót, az elektronikus gazdasági újságírást. A médiatérkép jellemzői alapján kétféle változást különböztethetünk meg: mennyiségi és minőségi változásokat. A résztvevők megtudhatták, hogy a médiaiparban foglalkoztatottak száma az utóbbi 13 évben a háromszorosára nőtt, ebbe beleértve a reklámpar infrastruktúráját is. Robbanásszerűen nőtt a médiatermékek száma. Magyarországon például ma már 160 rádióállomás működik, miközben 70–80 rádióállomás tud normálisan elférni ezen a piacon. Túlságosan sok frekvenciát írt ki az országos rádió és televíziós testület, így sokan meggondolatlanul kezdtek ilyen jellegű vállalkozásba. Ebben az időben jelentősen növekedett a médiahasználatra fordított idő is. Megfigyelhető, hogy ugrásszerűen nőtt a reklámpiac, 1990-ben kb. 200 millió forintot számoltak a reklámpiacon, ma ez az összeg kb. 200 milliárd forintra növekedett. Ma már a fogyasztó határozza meg a menüt, ő állapítja meg, hogy mit, mikor szeretne nézni, hallgatni vagy olvasni. Megváltozott a tulajdonosi szerkezet. Együttesen jelentek meg a globális és lokális hatások. A telekommunikációs eszközök diverzifikációja figyelhető meg, ezek az eszközök az élet minden területére behatolnak, és a legintimebb percekben szólalnak meg. A továbbiakban az előadó részletesen bemutatta az írott sajtó, a rádiózás, televíziózás és az internet változásait, hangsúlyozva minden területen a nagyfokú technikai innovációt. Előadása végezetül az előadó a gazdasági rádió beindulásáról és működéséről mondott néhány szót. A statisztikák szerint már kez-

detben jól elérték a célközönséget: kis- és középvállalkozások, pénzügyi szakemberek, vállalatvezetők, amely korban, jövedelemben és presztízsfogyasztásban is nagyon széles spektrum, de mindenképp a gazdaság iránt fogékony közönség. Az indulás előtt közvélemény-kutatást végeztek, mely alapján oda léptek be, ahol rés volt. Mérték a zenei ízlést is, különböző értéktartományok alapján rakták össze a műsorstruktúrát, amely ma sajátja a rádióknak. Tehát egy szakmailag nagyon átgondolt, mérnökileg pontosan megtervezett adóról van szó. A célcsoport véleménygazdának nevezhető, hisz üzleti és társadalmi döntéseket hozók csoportját jelenti. Az adáskörzet több mint félmillió embert érint, akiknek átlagosnál jobb a vagyoni helyzete, és egy magas presztízsfogyasztást jelent. A rádióknak gazdasági tanácsadó testülete van, hallható az interneten is. A szerkesztőség számára nagyon fontos a verseny, a siker, mindenféle gazdasági változás.

A rendezvény vitával zárult, Karácsonyi Zsigmond MÚRE főtitkár vezetésével, melynek fő kérdése: Miért nincs piaca a gazdasági lapoknak Romániában? A vitaindítók a következő kérdésköröket vetették fel: Az április 7-i bukaresti tőzsdei rekordjának a magyar napi- és hetilapokban, rádióban nem volt visszhangja, mely kapcsán joggal tehető fel a kérdés: miért nem? A romániai magyar sajtó miért nem ír gazdasági kérdésekről? Ennek elsődleges oka a magyar gazdasági szakterminológia ismeretének hiánya. Mi a megoldás? Gazdasági szakembereket kellene átképezni újságírónak vagy fordítva? Szükség van-e egyáltalán gazdasági szakírássra?

A résztvevők hosszas vita után egyetértettek abban, hogy szükség van gazdasági szakírássra, illetve gazdasági újságírók képzésére. Erre a problémára a MÚRE és az RMKT közösen próbál megoldást találni a közeljövőben.

Ciotlăuș Jutka

VI. Ifjú Közgazdász Találkozó Székelyudvarhelyen

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság Ifjúsági Frakció (RIF) országos szervezete a székelyudvarhelyi szervezettel közösen 2004. május 14–16-a között Székelyudvarhelyen szervezte meg a VI. Ifjú Közgazdász Találkozót. A találkozó témája „Vállalkozzunk fiatalon az EU küszöbén.” A rendezvényen 143-an vettek részt.

A rendezvény első napján került sor a Romániai Magyar Közgazdász Társaság Ifjúsági Frakciójának (RIF) közgyűlésére, amelyen ezúttal nem került sor tisztújításra. Az elnöki illetve a helyi szervezetek beszámolóit követően a közgyűlés résztvevői megvitatták a RIF következő évi programtervezetét.

A rendezvény szakmai programját Benedek Márta országos alelnök nyitotta meg. Ezután a következő előadások hangzottak el:

Bakacsi Gyula, az EMTE rektor helyettese, Szervezeti kultúra és menedzsment című előadásában bemutatta, hogy az Európai Unión belül nagy különbségek találhatóak a vezetési stílusokat, szervezeti kultúrákat illetően. Friss kutatási eredményekre alapozva az is kiderült, hogy az anyaországi és a székelyföldi felső- és középvezetők alapvetően ugyanahhoz a kulturális klasszterhez tartoznak.

Vass Attila ábrázolta, melyek azok a gyakorlati módszerek,

lépések, amelyek alapján egy privatizálandó vagy eladandó céget értékelnek. A vállalatértékelés fontos kiindulópontja a könyvvitel. A könyvviteli szabályok rendelkezések betartásának fontosságáról beszélt Szakács Paál Erzsébet.

Buday Sántha Attila, a Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Agrár-, Környezet- és Regionális Gazdaságtan Tanszékének habilja, illetve tanszékvezető egyetemi tanára, a társadalmat hazánkban is egyre inkább nyugtalanító környezeti károkról, környezeti nevelésről beszélt, bemutatva ezen problémák megoldásának gazdasági vetületeit.

Lotfi Farbod, a Deutsche Bank magyarországi elnök-vezérigazgatója, illetve Száz János, a BKAE tanszékvezető egyetemi tanára által tartott előadás bemutatta azokat a modern érték-papírpiaci eszközöket, amelyek nálunk is kezdenek megho-

nosodni. A hallgatóság Lotfi Farbod és Száz János gyakorlati tapasztalataival gazdagodva léphetett tovább a humán erőforrás kérdéskörével foglalkozó előadásra, melyet Péter Gábor tartott. Az SKR Consulting Sepsiszentgyörgyi igazgatója a hallgatóság elé tárta a humán erőforrás-fejlesztés aktuális kérdéseit, illetve rávilágított a felnőttképzés fontosságára.

A szakmai program az esti fogadással zárult, másnap, a rendezvény kiértékelése után, az ifjú közgazdászok sikeresen lebonyolított találkozója is véget ért.

A RIF országos illetve helyi szervezeteinek jövőbeni programjai, tervei után érdeklődők információt kaphatnak az office@rmkt.ro e-mail címen vagy a www.rmkt.ro weboldalon.

Gáti Attila

Hírek

Pályázati lehetőség

Az RMKT országos elnöksége pályázatot hirdet kutatási tevékenységre „A szolgáltatások helyzete a román gazdaságban” témával. A három legjobb tanulmányt díjazzuk, a nyertes tanulmány pedig a vándorgyűlés egyik szekciójának lesz a vitaindító előadása. A tanulmánynak magában kell foglalnia: a szolgáltatási szektor alakulását, összehasonlítási elemzést a középkelet-európai és nyugat-európai helyzettel, kiértékelés, perspektívák bemutatását. Pályázati határidő: 2004. június 30. Korhatár: 35 év, díjazás: 1. díj: hatmillió, 2. díj: négy millió, 3. díj: kétmillió lej. További információk az office@rmkt.ro e-mail címen illetve a 0264-431488-as telefonszámon.

Magyar kis- és középvállalkozók együttműködési lehetőségei a Kárpát Medencében

2004. május 19-20-án a szlovákiai nagykaposi székhelyű Regionális Vállalkozásfejlesztési Szövetség, az Új Kézfogás Közalapít-

vánnyal együtt, nemzetközi konferenciát szervezett „Magyar kis- és középvállalkozók együttműködési lehetőségei a Kárpát-medencében az EU bővítést követően” címmel. Erdélyből hét résztvevője volt a konferenciának. Neves szlovákiai és magyarországi előadók mellett Somai József, az RMKT elnöke tájékoztatót tartott a romániai gazdasági helyzetről és a kis- és középvállalkozók esélyeiről a felzárkózás folyamatában.

Szentkirályi Zsigmond emlékünnepe

2004. május 29-én, Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) az Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT), és az Erdélyi Magyar Műszaki Egyesület (EMT), az Erdélyi Múzeum Egyesület előadótermében megemlékezést tartottak Szentkirályi Zsigmond születésének 200. évfordulója alkalmából. A neves közgazdász, a magyar tudományos akadémia tagja, bányamérnök, bányatanácsos, erdélyi bányakapitány, munkásságának ismeretetését követően koszorút helyeztek el sírján, a Házsongárdi temetőben.

Rezumatul revistei în limba română

Enciclopedia lui Apáczai și începuturile gândirii economice în Transilvania

KOVÁCS GYÖRGY

În partea introductivă autorul prezintă gândirea privind teoria statului și a gândirii economice din Ardeal, premergătoare activității lui Apáczai Csere János. Se arată că în această perioadă principala caracteristică a „literaturii”

de economie națională o constituie orientarea ei cu precădere spre problemele practice, cu atât mai mult, întrucât la aceea vreme încă nu se putea vorbi despre separarea teoriei de practica economică. În această situație aspecte de gândire economică apar cu exclusivitate în reglementările juridice (legi, proiecte de legi), în procesele verbale orășenești și sâtești, în literatura profesională și de popularizare a activității economice. În secolul XVI-XVII, deși se pot observa legături timide cu unele

tendințe europene, totuși nu se poate vorbi de aplicarea lor în amploarea lor în Ardeal. Deși sunt prezente, în această perioadă, în Transilvania tendințele mercantile nu au atins ridicat nivelul din patria lui Colbert sau a lui Cromwel. Din punct de vedere al politicii economice a statului ca documente principale pot fi considerate dispozițiile date de domnitor, precum și hotărârile adunărilor reprezentanților poporului, care prezintă importanță, mai ales din punct de vedere al fiscalității. Dar apar și probleme economice, ca de pildă probleme cu privilegii la proprietăți, reglementarea prețurilor, a comerțului, mineritului, monetăria, unitățile de măsură etc. “Literatura” economică era reprezentată de calendarele anuale, care conțineau valoroase sfaturi practice, mai ales, pentru gospodari. Autorul scoate în evidență rolul unor intelectuali (Gelei Katona István, Szenczi Molnár Albert, Apáczai Csere János, Medgyesi Pál etc.) în anii 30 – 40 al sec. al VII, în crearea literaturii naționale științifice. Se pomenește și traducerea celor șase cărți ale lui Justus Lipsius “Despre știința societății burgheze”, precum și de mercantilismul practic al domnitorului Bethlen Gábor.

În partea doua a studiului autorul tratează aspectele economice din capodopera marelui gânditor și pedagog ardelean, Enciclopedia Maghiară, care a văzut lumina tiparului în anii 1653-1655, la Utrecht, în Olanda, unde în aceea perioadă Apáczai Csere János frecventa cursurile universitare la universități din Olanda (Franeker, Leyden și Utrecht), perioadă în care s-a familiarizat cu aspectele gândirii protestante, cu puritanismul, cu concepția lui Descartes, care cum este cunoscut, au avut rol deosebit în revoluția engleză. Influențat de aceste curente, concepții Apáczai a ajuns la concluzia că factorul principal al dezvoltării economice îl constituie însușirea de către tineret în cadrul învățământului a cunoștințelor teoretice și practice de economie, în limba maternă. Aceasta l-a determinat să depună eforturi pentru strângerea acestor cunoștințe și cuprinderea lor în Enciclopedia Maghiară, punându-le astfel la dispoziția tineretului studios din Transilvania. În special în capitolele VIII, IX și X. ale Enciclopediei găsim aspectele de cultură economică, prezentarea diverselor aspecte privind meșteșugurile, activitățile gospodărești, problemele de etică, reglementarea juridică ale acestor activități. Totodată critică obiceiul practicat de nobilimea maghiară de a petrece timpul în străinătate, contribuind masiv la curgerea din țară, fără nici un rost, a monedei de aur, în schimb con-

stituia o pierdere mare pentru economia națională. Această critică reappare cu secole în urmă, în perioada reformei, la mai mulți gânditori maghiari (István Széchenyi, József Dessewffy și alții). Autorul analizează cu lux de amănunte conținutul capitolelor VIII și X ale Enciclopediei, în care Apáczai tratează concret diverse aspecte ale economiei: probleme financiare, problema exportului și importului, avantajele atragerii în țară de meșteșugari din țările apusene, înființarea de instituții de învățământ economic cu aducerea în țară de cadre didactice din Scoția.

Paragrafele 5-13 sunt dedicate cunoștințelor agricole. Se tratează formele suprafețelor culturilor agricole, calitatea terenurilor, formulând cerințele de calitate privind a acestora pe diversele culturi. În capitole separate se ocupă cu grădinăritul, cu viticultura, cu creșterea vitelor, cu pescuitul și cu albinăritul.

În partea treia autorul tratează influența gândirii lui Apáczai asupra urmașilor, arătând, că după moartea lui literatura privind economia națională timp îndelungat n-a produs rezultate semnificative, astfel este greu de determinat influența lui în viitor.

Ca influență indirectă putem vorbi de rezultatele literaturii agrariene ardelene, care a fost influențată stimulativ de partea agrariană a Enciclopediei Maghiare. Privind literatura agrariană merită să fie amintit Tessedik Sámuel păstor evanghelic și pedagog (1742-1820) care pentru dezvoltarea agriculturii și ridicării nivelului de trai al țărănimii a depus o activitate importantă și în privință teoretică. În lucrarea sa “Ce este țăranul în Ungaria și ce ar putea fie”, apărută în 1784, arată că agricultura țărănească și nivelul scăzut al acesteia se datorează lipsei de cunoștințele necesare, precum aceea că țăranul nu-și poate cultiva pământul ca proprietar și nu dispune de roadele acestuia, în interesul schimbării a propus reforme multiple. În acest scop a înființat și o școală model la Szarvas. Această activitate al lui amintește de activitatea similară al lui Apáczai Csere János.

Un discipol eminent al lui Apáczai a fost Bethlen Miklós, cancelarul transilvan, care a avut ocazia ca să frecventeze cursurile profesorului eminent 1658-59 la Cluj amintindu-l pe acesta prin cuvinte călduroase în autobiografia sa. Este demn de amintit că Bethlen ca și Apáczai, decăderea stării comunitare, a moralei și al situației economice o vede în educația insuficientă anacronică, după părerea lui starea degradată a școlilor și academiilor este oglinda rămânării în urmă și totodată și cauza ei.

Expunerea lui Lipovecz Iván la Cluj în cadrul conferinței “Mediatizarea Economiei”

LIPOVE CZ I V Á N

Expunere la conferința organizată pentru ziarisții maghiari din România de rolul și sarcinile lor în presa cotidiană de informare obiectivă a populației despre problemele reale ale economiei.

În expunerea sa, dl. Iván Lipovecz, redactorul șef al celui mai popular săptămânal economic din Ungaria, HVG (Heti Világgazdaság – Săptămânalul Economiei Mondiale), care a fost înființat în anul 1979, în perioada aplicării în Ungaria a Noului Mecanism Economic, care a avut drept sarcină neglijarea conducerii centralizate pe bază de plan a economiei și trecerea treptată la economia pe piață și care în prezent apare în 120.000 exemplare.

Conferențiarul a prezentat situația presei economice maghiare, care în prezent numără două săptămânale (HVG și Observatorul) și două ziare (Economia mondială și Economia Zilei), recunoscute ca presă economică. Cel mai vechi este Observatorul, înființat în 1957 cu intenția de a ține la ordinea de zi inițiativele de reformă, noua gândire economică al cărei punct de plecare este considerat articolul lui Kornai János, apărut în 1955, în cotidianul Szabad Nép (Poporul Liber).

Curentul de reformă început în a doua jumătate a anilor 60, sub numele de noul mecanism economic, a eliberat pur și simplu noua gândire economică, rolul căreia nu a fost îmbogățirea tematicii conferințelor de partid, a broșurilor numerotate, ci crearea de forumuri libere nu numai în presa scrisă, dar și în cea electronică (radio, televiziune). Propriu zis la această dată în Ungaria s-a formulat schimbarea sistemului politic, care cu toate contradicțiile, cu toate restricțiile și limitele, a dus la introducerea în economie a elementelor economiei de piață.

S-a arătat greutățile prin care a trecut la început această presă, întrucât era lipsă de ziarisți cu pregătire economică care să corespundă cerințelor noi, întrucât în locul problemelor de macroeconomie a intrat microeconomia. Astăzi deja s-a rezolvat această problemă, având în vedere numărul mare al absolvenților învățământului superior economic, dintre care mulți aleg drept activitate de bază presa. Prin aceasta se explică

și faptul că presa cotidiană rezervă loc și pentru prezentarea actualităților economico-mice. Și în această presă apar tot mai regulat articole semnate de personalități cu prestigiu în domeniu economic, în învățământ și cercetare.

În expunere autorul s-a oprit și la problema cât de liberă este în perioada presei libere presa. Răspunsul a fost afirmativ, întrucât au fost dizolvate așanumitele organizații zise “civile”, ca de pildă Frontul Popular Național, în numele cărora au fost redactate ziarele și care asigură fondul material, dar care formula pretenții cu privire la și cum scrie în presă. Astăzi din punct de vedere financiar și presa economică a devenit independentă. De pildă încasările realizate de săptămânalul HVG pentru reclame ajunge totalul încasărilor realizate de toate săptămânalele considerate de calitate. Este adevărat că în prezent pe piața mondială încasările de reclame se diminuează. De pildă din această cauză ziare de mare popularitate, ca de exemplu Frankfurter Allgemeine Zeitung, au căzut pe podea. Și în Ungaria se diminuează încasările de reclamă, fapt pentru care trebuie să fim cu atenție, pentru a preveni scăparea terenului de sub picioare. În această privință HVG stă bine, achizițiile de reclamă sunt la nivelul corespunzător.

Mic istoric de economie

NAGY ERNŐ

Lucrarea conține partea a II-a al aceleiași lucrări din numărul precedent al revistei, prezentând situația economică a maghiarilor din teritoriile ocupate în 1919 și ajunse sub stăpânirea românească cu tratatul de pace din 1920. Pe baza unor documentații bogate (ca și la prima parte a lucrării) autorul prezintă situația economică a populației maghiare și române schimbată radical pe teritoriul amintit.

Autorul face referire la faptul, că de la 1867 evoluția materială pozitivă ale straturilor sociale române sub stăpânire maghiară, se datorează în primul rând politicii economice liberale ale statului maghiar pe când viața economică a populației maghiare ajuns sub stăpânire românească a fost determinată în contradicție cu declarația de la Alba-Iulia și cu ideile liberale, de Partidul Național Liberal, care a condus țara după idei naționaliste exclusiviste. Politica economică al lui Vintilă Brăteanu a determinat bazele de politică a statului

român și a dezvoltării ei economice pe termen lung, determinând astfel și posibilitățile de trai al etniei maghiare.

Se remarcă, că deja în primele luni al dominației românești a și început deposedarea moșiilor și terenurilor agrare maghiare și preluarea în proprietate românească. După Suci Petre în 1916 proprietățile mici și mărunte laolaltă au reprezentat 24,8% pe mâna țărănimii maghiare, pe când 66,2% pe mâna celei române. Iar pe teritoriul Ardealului din terenurile agricole utilizabile 77% a fost în mâini române iar 31% pe cea maghiară. În prima parte a lucrării am văzut cum s-a ajuns la aceste proporții.

În continuare autorul arată precum conducerea statului român ar fi avut ocazia excelentă ca să asigure simpatia și loialitatea nevoiașilor maghiari față de statul român, dar acest lucru nu s-a întâmplat deoarece reforma agrară (1921) a servit doar întărirea elementului românesc și slăbirea celei maghiare. Printr-o justă aplicare a reformei agrare ar fi fost favorizată țărâniea maghiară. Deoarece față de proporția realizată de 78% la 14,8% proporția justă era 58,7% la 31,2% în funcție de proporțiile demografice al acestei categorii al populației.

Neajunsurile țărânimii maghiare a cauzat emigrarea masivă spre ținuturile românești din vechiul regat și spre America (în lucrare sunt arătate și datele aferente). Dar cu cele arătate n-a luat sfârșit neajunsurile țărânimii maghiare. Au mai urmat și alte nedreptăți astfel: exproprierea apelor minerale din ținuturile secuiești, ale terenurilor din zonele militare și ale terenurilor în scop de colonizare, precum politica discriminativă a stabilirii impozitelor și executarea acestora etc.

Inițierea activității cooperativiste a adus rezultate economice mai bună deși Dragoș Gheorghe constată, că venitul acestora față de cooperativele românești și săsești a fost modest, deoarece aceștia au primit credite avantajoase. Dar în sfârșit centralele cooperatiste maghiare au fost autorizate să funcționeze cu condiția să-i fie asigurată conducerea românească. Consecințele sunt cunoscute...

În lucrare se mai arată, că pe lângă clasa țărănească, și clasa muncitorilor avea o pondere importantă, din care majoritatea era de etnie maghiară. După 1930 muncitorimea maghiară avea situația economică și de trai din ce în ce mai gravă. Partidul Social Democrat Român s-a erijat în postură, că îi apăra interesele, dar n-a introdus în parlament nici-un deputat maghiar. Astfel apărarea

drepturilor acestora a fost numai fațadă, în condițiile când deputatul Alexandru Vaida Voevod, conducătorul mișcării "Numerus Valachus" a pretins ca pe toate segmentele vieții economice "români băștinași" să-și ocupe locurile în proporție corespunzătoare.

Garda de fier la fel a pretins concedierea muncitorilor neromâni. Legea de naționalizare apărută în 1934 a prescris că cel puțin în proporție de 80% cei din funcții superioare, conducere tehnică, muncitori calificați să fie de naționalitate română. Nerespectarea acestor prevederi a generat sancțiuni grave. Miile de muncitori maghiari au fost frustrați de pâinea de toate zilele. Populația maghiară din industrie și comerț peste câțva ani a simțit măsurile dăunătoare aduse împotriva lor. Astfel printre altele, între 1924-26 impozitul industriașilor de pe teritoriul vechiului regat a scăzut cu 11%, în Ardeal a crescut cu 24,6%. Măsurile legislative deopotrivă au afectat atât industria cât și comerțul. Cel mai mare neajuns a fost neasigurarea corespunzătoare a creditului bancar. Politica de credit s-a manifestat conform principiilor discriminatorii a lui Valentin Brăteanu.

În urma Dictatului de la Viena din 1940 pentru societatea maghiară a apărut o situație schimbată atât din punct de vedere economică cât și din alte puncte de vedere față de care războiul și schimbările de dominație și de regimuri economice până azi prezintă o complexitate deosebită, care pretinde cercetări, analize, descrieri ceea ce va fi de datoria economiștilor mai în vârstă (maratorii oculari) și al tinerilor economiști și istorici în colaborare. Lucrarea se încheie cu această recomandare.

Agricultura în secuime — analiza situației

BENEDEK MÁRTA

Prin studiul său autorul ne oferă o imagine cu privire la situația agriculturii în cele trei județe (Covasna, Harghita și Mureș) unde locuiesc secuii. Din studiu putem afla că în această regiune gospodarii care lucrează pe suprafețele agricole restituite în 1991 se pot grupa în trei grupe: foștii proprietari proprietățile cărora au fost colectivizate, moștenitorii foștilor proprietari (care lucrează pământul în timpul liber după ce au terminat durata oficială a muncii practice ca salariați la locurile de muncă și cei concediați ca urmare a reducerii personalului la întreprinderile industriale din localitățile

urbane. Toate aceste categorii, în marea lor majoritate, lucrează individual pământul, aplicând metode vechi și mod de organizare folosit înainte de colectivizare, refuzând diversele forme de asociere. În acele regiuni cu tradiții privind anumite culturi, pe alocuri au apărut forme de producție adecvate economiei de piață.

În cea ce privește structura organizatorică și calitatea fondului agricol în aceste județe situația este jalnică. Mărimea medie a pământurilor pe gospodării este în județul Covasna este 2,43 ha, iar în județul Harghita 4,55 ha. Suprafețele agricole aparținând unei gospodării sunt dispersate, ceea ce constituie o altă piedică pentru folosirea tehnologiei moderne. După cerințele de calitate majoritatea terenurilor agricole corespund categoriei IV. Doar una la sută corespunde categoriei I de calitate. Terenurile culturilor de viță de vie și de fructe sunt de calitate și mai slabă, ctg. V. În aceste condiții producția este modeste deopotrivă sub aspect cantitativ și calitativ.

În ceea ce privește ponderea forței de muncă folosită în agricultură, în toate cele trei județe, 1992 aceasta a reprezentat o treime a populației active. Aceasta cuprindea nu numai forța de muncă care lucrează pe bază de contracte de muncă, ci și proprietarii gospodăriilor familiale, precum și membri de familie care lucrează fără plată. În anul 1999 situația s-a schimbat în toate cele trei județe. În județul Harghita și Mureș ponderea celor folosiți în agricultură a crescut cu 6%, iar în județul Covasna cca. 2%. În ceea ce privește numărul celor care lucrează pe bază de contracte de muncă, situația este contrară numărul lor în 1999, față de 1991 s-a diminuat cu 40%, aceasta datorită reducerii personalului la gospodăriile de stat, la cooperativele de producție, la stațiunile de mecanizare, de cercetare, respective la desființarea multora din ele.

În privința pregătirii profesionale a celor care lucrează în agricultură situația este următoarea: cei de grad inferior au însușit elementele de bază ale cunoștiilor agricole în cadrul familiei din tată în fiu, cei de grad mediu au obținut pregătirea în cadrul sistemului de învățământ și au început activitatea profesională în gospodăriile colective. Majoritatea lor au reușit să introducă în gospodăriile individuale tehnologia nouă, obținând rezultate superioare față de cel din prima categorie.

Cei cu pregătire superioară (ingineri agronom, ingeneri zootehnice, medici veterinari) în mare au fost

angajați la gospodăriile colective. Odată cu desființarea gospodăriilor colective, numărul lor s-a redus la jumătate. Inginerii agronomi în prezent lucrează la primării, la centrele locale de consultanță, medicii veterinari în prezent sunt liberprofesioniști.

După 1990 în Secuime s-au înființat din inițiativă locală multe forme noi de pregătire profesională.

Folosirea tehnologiei moderne se lovește nu numai de lipsa posibilităților materiale, dar frecvent și de nepăsarea gospodarilor, ce se manifestă din partea celor de vârstă înaintate, ponderea cărora este foarte mare.

Un alt aspect negativ este lipsa de capital. Criteriile sistemului de acordare de credite de către bănci sunt cu totul necorespunzătoare, în marea lor majoritate populație nu dispune de garanțiile cerute de bănci, din care cauză nu pot obține împrumuturi de la bănci.

În această privință exemplu pozitiv găsim din partea Fundației LAM din județul Covasna, care importă din apus mașini agricole, pe care le vinde gospodarilor prin creditare și acordă și împrumuturi pentru investiții (construirea de grajduri, achiziționarea de tractoare). De aceste posibilități beneficiază nu numai agricultorii din județul Covasna, dar și cei din județul Harghita.

Pentru rezolvarea pe ansamblu a greutăților de care se lovesc agricultorii din această regiune este necesar găsirea formelor prin care și această categorie a populației să poată ajunge în condiții avantajoase la împrumuturi bancare.

Noutăți în reglementările economice și financiare – Partea XXIII –

PÁSZTOR CSABA

Autorul prezintă noutățile în reglementările juridice în domeniu economic și financiar apărute în Monitorul Oficial 217-321 din 2004 partea I., grupate după cum urmează:

1. impozitare, declarații de impozit
2. amortizarea, reevaluarea mijloacelor fixe
3. contracte de muncă, sumele ce trebuie sără vărsate pentru retribuții
4. taxe vamale, TVA, impozitul de lux, spălarea banilor, impozitul pe venit
5. privatizare, avantaje pentru întreprizătorii mici și mijlocii, compensări bănești în agricultură, norme

privind bursa de valori

6. auditări financiare, verificări conabile
7. pensii, burse
8. norme contabile, funcționarea cooperativelor de credit
9. retrocedarea de imobilelor și terenurilor, obligații privind prevenirea incendiilor, obligații privind folosirea aparatelor de casierie
10. călătorii în străinătate, denumirea de localităților, protecția consumatorilor, înregistrarea societăților comerciale.

Conferința “ Mediatizarea Economiei”

Asociația Ziaristilor Maghiari din România împreună cu Asociația Economistilor Maghiari din România a organizat o întâlnire pe tema mediatizării economiei. Grupul de țintă a consfăturii erau ziaristii și economiștii maghiari din Transilvania. După expunerile ținute de Lipovecz Iván, redactorul șef al săptămânalului economic din Ungaria HVG, Somai József, redactorul șef a Forumului Economistilor, Simkó János, redactorul șef a Radioului Economic din Budapesta, participanții au discutat despre problemele ziarelor economice, lipsa articolelor economice din ziarele maghiare din România. Concluzia participanților la discuțiilor era clară: lipsește din redacția ziarelor maghiare un grup de ziaristi economiști care ar putea să prezinte întâmplările economice într-un mod profesionalist și inteligibil tuturor.

Ciotlăuș Jutka

Întâlnirea Tinerilor Economisti din România

Întâlnirea tradițională a avut loc în zilele 14-15-16 mai a. c. la Odorheiu Secuiesc, cu o masivă participare a studenților facultăților și instituțiilor de învățământ economic superior, precum și a absolvenților din ultimii ani ai acestor instituții de învățământ. La conferință au participat 143 de tineri economiști din țară. Tematica centrală a întâlnirii a fost „Întreprinzătorii tineri în fața aderării la Uniunea Europeană”. Expunerile au fost ținute de specialiști de bază ca: Bakacsi Gyula, vicedirector a Universității Sapientia, Vass Attila, specialist financiar, Szakács Paál Erzsébet, expert

contabil, Buday Sántha Attila, habil, șef catedră, profesor universitar, Universitatea din Pécs, facultatea economică, Száz János șef catedră profesor universitar, Universitatea de Științe Economice și Administrative din Budapesta, Lotfi Farbod, director general al băncii Deutsche Bank Ungaria, Péter Gábor, director SKR Consulting Sfântu Gheorghe.

Gáti Attila

Comunicări

Bursă

Asociația Economistilor Maghiari din România oferă o bursă pentru realizarea unui eseu pe tema “Piața serviciilor în economia românească”, informații suplimentare la adresa mail: rmkt@from.ro

Conferința din Koșice

Uniunea de Dezvoltare Regională din Nagykapos - Slovacia, în colaborare cu Új Kézfogás Közalapítvány - Ungaria, a organizat în perioada 19-20 mai, anul curent o conferință internațională cu tema "Șanse de colaborare între întreprinzătorii mici și mijlocii în bazinul Carpatic în urma dezvoltării Uniunii Europene". Conferința a avut șapte participanți din Ardeal. Pe lângă conferențieri de seamă din Ungaria și Slovacia, președintele Asociației Economistilor Maghiari din România, Somai József, a ținut o prelegere despre situația economică a întreprinzătorilor mici și mijlocii din România și posibilitățile lor de dezvoltare în procesul integrării europene.

Comemorare Szentkirályi Zsigmond

În data de 29 mai anul curent a avut loc, comemorarea a 200 de ani de la nașterea lui Szentkirályi Zsigmond. Manifestarea de comemorare a fost organizată în sala de conferințe a Societății Muzeului Ardelean.

După prezentarea activității renumitului economist, membru al Academiei Maghiare de Știință, inginer minier, căpitan al minelor Transilvane, a avut loc așezarea de coroane la mormântul aflat la cimitirul Central. Manifestarea de comemorare a fost organizată de Asociația Tehnică Științifică Maghiară din Transilvania, Societatea Muzeului Ardelean și Asociația Economistilor Maghiari din România.

* * *